

Europeiska kommissionen

Generaldirektorat för näringsliv

SLUTRAPPORT FRÅN EXPERTGRUPPEN ”UTBILDNING FÖR ENTREPRENÖRSKAP”

**Att göra framsteg när det gäller att främja företagandet och
entreprenörsförmågan på primär och sekundär utbildningsnivå**

Rättsligt meddelande

Detta projekt har genomförts tillsammans med experter på utbildning för entreprenörskap vilka utsetts av de nationella myndigheterna inom ramen för det fleråriga programmet för företag och företaganda (2001-2005) vilket samordnas av Europeiska kommissionens generaldirektorat för näringsliv.

Arbetet har utförts under ledning av kommissionens tjänstemän, men de synpunkter som kommer till uttryck i dokumentet motsvarar inte nödvändigtvis Europeiska kommissionens åsikt.

Kopiering är tillåten med angivande av källan.

Mer information kan fås från:

Europeiska kommissionen

Generaldirektoratet för näringsliv

Enhet B.1 Entreprenörskap (SC 27 3/4)

B-1049 Bryssel, Belgien

Fax: +32-2-29 66 27 8

E-post: Entr-Business-Support@cec.eu.int, Entr-entrepreneurship@cec.eu.int

http://europa.eu.int/comm/enterprise/entrepreneurship/support_measures/index.htm

Information om andra projekt

Information om andra projekt som drivs gemensamt av Europeiska kommissionen och de nationella förvaltningarna med målet att främja entreprenörskap och förbättra åtgärderna till stöd för företagen finns på följande webbadress:

<http://europa.eu.int/comm/enterprise/entrepreneurship/index.htm>

Färdigställt i februari 2004

Innehåll

EXPERTGRUPPENS MEDLEMMAR	4
SAMMANFATTNING	6
1. INLEDNING OCH BAKGRUND	11
2. MÅL OCH METOD	16
3. SENASTE UTVECKLINGEN PÅ UTVALDA NYCKELOMRÅDEN	19
3.1 Den nationella läroplanen	19
3.2 Börja på låg- och mellanstadienivå	22
3.3 Internationella nätverk och program som bygger på ”learning by doing”	24
3.4 Lärarutbildning	28
3.5 Skapa en övergripande ram	29
3.6 Omsätta politiska åtaganden till konkreta åtgärder	30
3.7 Insamling av kvantitativa uppgifter	35
4. NÅGRA EXEMPEL PÅ ÖVERGRIPANDE STRATEGIER ELLER POLITISKA ÅTGÄRDER SOM ANTAGITS AV NATIONELLA (ELLER REGIONALA) MYNDIGHETER PÅ DETTA OMRÅDE	38
5. INDIKATORER OCH MÖJLIGA MÅL	48
6. ATT UTARBETA EN POLITIK FÖR UTBILDNING I ENTREPRENÖRSKAP: EN METOD FÖR FRAMTIDEN	51
6.1 Att skapa en bärkraftig process: Några instrument på europeisk nivå	51
6.2 Politiskt engagemang och framtidsperspektiv på nationell nivå	55
6.3 En möjlig metod för framtiden	57
7. SLUTSATSER OCH REKOMMENDATIONER FÖR FRAMTIDA INSATSER PÅ DETTA OMRÅDE	61
BILAGA - Utbildningssystemen i Europa	66

EXPERTGRUPPENS MEDLEMMAR

Land	Namn	Organisation	E-post
Österrike	Hans Janik	Ministry for Economic Affairs and Labour	Hans.Janik@bmwa.gv.at
	Hannelore Kempel	Ministry of Education, Science and Culture	Hannelore.Kempel@bmbwk.gv.at
Belgien	Charles Hittelet Frédéric Denil	Institut wallon de Formation en Alternance et des indépendants et des PME (IFAPME)	charles.hittelet@ifapme.be
Bulgarien	Antoaneta Voikova	Ministry of education and science	tvoikova@hotmail.com
Tjeckien	Viola Horská	Institute for Pedagogical Research	horska@vuppraha.cz
Danmark	Jan Hein Nielsen	Uphill (<i>Process Consultant</i>)	jan@uphill.dk
Estland	Epp Vodja	Junior Achievement Fund	epp@ja.ee
Finland	Jussi Pihkala	Ministry of Education	jussi.pihkala@minedu.fi
Frankrike	Alain Fayolle	INPG-ESISAR	Alain.Fayolle@esisar.inpg.fr
Tyskland	Marion Hüchtermann	Institut der deutschen Wirtschaft Köln	huechtermann@iwkoeln.de
Grekland	Joseph Hassid	University of Piraeus	jhassid@unipi.gr
Ungern	Iván Jávorszky	Junior Achievement Magyarorszag	Javorszky.Ivan@ejam.hu
Island	Halla Tomasdottir	Reykjavik University School of Business	halla@ru.is
Irland	Anna Gethings	AG Services	agethings@agservicesgroup.com
Italien	Franco Sensi	Ministero per le Attività Economiche e Produttive (<i>Consultant</i>).	fsens@tin.it
Lettland	Veronika Bikse	University of Lettland	vbikse@lanet.lv

Litauen	Eugenijus Savicius	Lietuvos Junior Achievement	jalith@lja.lt
Luxemburg	Gilbert Engel	Ministère de l'Education Nationale, de la Formation Professionnelle et du Sport	engel@men.lu
Nederländerna	Robin van IJperen	Ministry of Economic Affairs	R.vanijperen@minez.nl
Norge	Elin M. Oftedal	Høgskolen i Bodø	elin.m.oftedal@hibo.no
Polen	Marcin Kulikowski	Warsaw School of Economics	mkulik@sgh.waw.pl
Portugal	Jaime Prudente	IAPME-Direcção de Políticas para a Inovação Empresarial	jaime.prudente@iapmei.pt
Slovenien	Vanja Hazl	Small Business Development Centre	Vanja.Hazl@pcmg.si
Spanien	Ignacio Fernandez Toca	Subdirección General de Formación Profesional Ministerio de Educación, Cultura y Deporte	ignacio.fernandez@educ.mec.es
Sverige	John Wallon Annika Järemo	NUTEK, Verket för näringslivsutveckling	annika.jaremo@nutek.se
Turkiet	Mahmut Oguz Kiliç	Istanbul IMES KOSGEB Business Development Center	okilinc@kosgeb.gov.tr
Förenade kungariket	Alastair Mathews	Department of Trade and Industry - DTI (<i>Consultant</i>)	Alastair.Mathews@dti.gsi.gov.uk
Europeiska kommissionen	Simone Baldassarri	Generaldirektoratet för näringsliv	simone.baldassarri@cec.eu.int

SAMMANFATTNING

Detta arbete utgår från slutsatserna från **Best-projektet om utbildning för entreprenörskap**¹, som inleddes i juni 2001 inom ramen för det fleråriga programmet för företag och företagare (2001-2005).

EU måste bli bättre på att främja entreprenörsanda. EU behöver fler nya företag som är villiga att göra kreativa eller innovativa satsningar och fler entreprenörer. Det är ett erkänt faktum att **utbildning** i hög grad kan bidra till att skapa en mer företagarinriktad mentalitet redan i ungdomsåren och i skolan. Att främja utvecklingen av entreprenörsfärdigheter och företagare gagnar samhället, även när det inte direkt leder till ny affärsverksamhet. I vid mening bör entreprenörskap betraktas som en **allmän inställning** som var och en kan ha nytta av i sitt vardagsliv och i alla typer av arbete. Därför måste syftet med undervisning i entreprenörskap vara att utveckla de **personliga egenskaper** hos unga människor som ligger till grund för en entreprenörsattityd, som t.ex. kreativitet, initiativförmåga, förmåga att hantera risker och självständighet. En sådan attityd kan främjas redan på låg- och mellanstadienivå. Vikten av att främja ett tänkesätt i termer av företagande bland unga människor har också understrukits i den **handlingsplan för entreprenörskap** som nyligen antagits av kommissionen².

Syftet med denna rapport är att med utgångspunkt i de viktigaste slutsatserna från det föregående Best-projektet föreslå **nationella eller regionala politiska åtgärder och strategier** som möjliggör konkreta framsteg när det gäller att främja utbildning i entreprenörskap såväl på **låg- och mellanstadienivå** som på **högstadi- och gymnasienivå** samt att föreslå instrument för att övervaka dessa framsteg.

Undersökningsarbetet har särskilt inriktats på ett antal **centrala områden** som

- *den nationella läroplanen,*
- *att börja på låg- och mellanstadienivå,*
- *den roll som internationella nätverk och icke-statliga organisationer har när det gäller att främja program för att "lära sig genom att göra det själv" (learning by doing),*
- *lärarutbildning,*
- *att skapa en övergripande ram och att omsätta åtaganden till konkreta åtgärder,*
- *konkreta exempel på nationella eller regionala strategier,*
- *insamling av kvantitativa uppgifter,*
- *indikatorer och möjliga nationella mål,*
- *att inrätta en permanent mekanism för övervakning av framsteg.*

Undersökningen visar att **det finns olika sätt att gå vidare på detta område**. Rapporten innehåller genomgående konkreta **hänvisningar** till hur denna frågeställning hanteras av nationella och lokala myndigheter.

Entreprenörskap betraktas numera som en grundläggande färdighet som uttryckligen kan tas med i den nationella läroplanen beroende på hur utbildningssystemet är

¹ Slutrapporten från expertgruppen (november 2002):

http://europa.eu.int/comm/enterprise/entrepreneurship/support_measures/training_education/index.htm

² Handlingsplan: *En europeisk dagordning för entreprenörskap*, Europeiska kommissionen, KOM(2004) 70 slutlig, 11.2.2004.

strukturerat. Enligt rapporterna från de flesta länder har de nationella läroplanerna **bredda mål** vilket innebär att det åtminstone teoretiskt finns utrymme för att bedriva skolverksamhet som främjar företagandet. Även om möjligheten att undervisa i entreprenörskap finns är detta dock i regel **inte något som krävs eller rekommenderas**. Flera förvaltningar har på senare tid tagit ett viktigt steg genom att **se över den nationella läroplanen** och ta med entreprenörskap som ett separat eller tvärgående ämne. Endast i ett fåtal fall har åtgärden dock konsekvent genomförts på alla utbildningsnivåer (från lågstadiet till gymnasiet, inklusive grundläggande yrkesutbildning).

Att integrera undervisning i entreprenörskap i läroplanen är dock inte hela lösningen. Det krävs kompletterande åtgärder. **Stimulans- och stödåtgärder är nödvändiga eftersom skolor och lärare har en hög grad av självbestämmande**. Det är viktigt att skolledningen och lärarna är övertygade innan de ger sig in i denna verksamhet och att skolmiljön är gynnsam för utbildning i entreprenörskap. Hittills har generella stimulansåtgärder dock endast genomförts i **begränsad omfattning**.

De **stödåtgärder** som vidtas av nationella eller regionala myndigheter för att uppmuntra skolorna att engagera sig i entreprenörskapsrelaterad verksamhet kan bestå i finansiering av pilotprojekt, främjande av förbindelser mellan skolor och företag, tillhandahållande av undervisningsmaterial, stöd till specifikt inriktade nätverk och icke-statliga organisationer, åtgärder för att höja medvetenheten eller sprida god praxis. Särskild uppmärksamhet bör ägnas lärarna som måste få tillgång till specialutbildning.

Det är i själva verket fortfarande ett stort problem att **lärarna inte utbildas tillräckligt** i hur grundtanken med entreprenörskap skall framföras i klassrummet. Det finns dessutom inga systematiska strategier för att råda bot på detta. Bristande lärarutbildning riskerar att bli ett stort hinder för möjligheten att genomföra fler program på kort sikt.

Utbyte och spridning av god praxis kan bli en effektiv stödåtgärd, men används inte i större utsträckning. Större ansträngningar krävs både på nationell och europeisk nivå. Att sprida god praxis kan vara ett gångbart sätt att nå framsteg, eftersom det höjer skolornas och lärarnas intresse och motivation. Begreppet entreprenörskap har i viss utsträckning blivit accepterat (åtminstone i teorin) inom utbildningen på högstadie- och gymnasienivå, men ännu inte på **låg- och mellanstadienivå**. Det krävs initiativ för att bredda acceptansen. Man måste förklara varför det är viktigt att främja företagandet även på denna nivå, vad detta innebär i praktiken (t.ex. utveckling av särskilda personliga egenskaper) och ge **konkreta exempel**.

Över hela Europa får ungdomar utbildning i entreprenörskap av ett antal **internationella nätverk och icke-statliga organisationer** som samarbetar med näringslivet och får ett visst stöd från den offentliga sektorn. I ett antal länder **går organisationer utanför skolsystemet i spetsen** för att främja undervisning i entreprenörskap inom utbildningssystemet. Därför bör myndigheterna utöver sina egna direkta stödåtgärder också ta vara på dessa organisationers initiativ. Så bör t.ex. redan befintliga internationella program för **elevföretag** eller **övningsföretag** erkännas och stödjas av utbildningsmyndigheterna (i vissa länder görs detta redan) och bättre byggas in i läroplanen, eftersom de erbjuder välbeprövade metoder som kan anpassas till lokala förhållanden. Dessa nätverk och program, som bevisligen också kan tilldra sig intresse från privata aktörer och sponsorer, utgör en potential som **inte utnyttjas fullt ut** av utbildningssystemen. Rent generellt erkänns i denna rapport

den viktiga **roll som den privata sektorn har**. Nya och innovativa tillvägagångssätt för att främja samarbete mellan den privata och den offentliga sektor måste upprättas och när dessa ger positiva resultat måste de spridas. Direkt deltagande av företag och näringsidkare i skolverksamhet och program på lokal nivå bör uppmuntras.

En intressant utveckling på nationell nivå på senare tid är **inrättandet av regelbundna kontakter inom förvaltningen**, särskilt mellan näringslivs- eller ekonomidepartement och utbildningsdepartement och andra departement eller ämbetsverk. I vissa fall har detta resulterat i tillsättningen av arbetsgrupper med deltagare från olika avdelningar för att främja utbildning i entreprenörskap. Ett sådant samarbete kan anses vara en nödvändig förutsättning för att komma fram till en samlad strategi med tanke på att utbildning i entreprenörskap bör ses som en fråga av övergripande karaktär.

I vissa fall – och då ofta som ett resultat av detta första steg – har de centrala regeringarna upprättat en **handlingsplan** för utbildning i entreprenörskap (ibland som ett delmoment i en mer allmän strategi för entreprenörskap eller innovation). Det är viktigt att anta en samordnad strategi på detta område, eftersom utbildning i entreprenörskap inte bara förutsätter medverkan av olika delar av den offentliga förvaltningen, utan även av ett antal andra aktörer. Det finns några exempel på ett sådant tillvägagångssätt som skulle kunna spridas till andra länder där denna process ännu inte har inletts eller enbart befinner sig i inledningsskedet. Detta slags **institutionella samarbete** verkar faktiskt fortfarande **saknas** eller **inte ha utvecklats på djupet** i de flesta länder.

Även **regionala och lokala myndigheter** har en viktig roll att spela när det gäller att främja utbildning i entreprenörskap i det lokala samhället genom att utveckla en strategi inriktad på skolor, lokala företag och berörda organisationer, bl.a. genom att anpassa läroplanen (när detta ingår i deras kompetensområde) och stödja utvecklingen av program.

I rapporten belyses ett antal **lovande tecken när det gäller utveckling av samordnade och heltäckande insatser**. De flesta av dessa initiativ, från nationella eller regionala myndigheter, befinner sig dock fortfarande i inledningsfasen. Det är i dag inte möjligt att förutspå vilka resultat eller vilken genomslagskraft de till slut kommer att få. Även om ett antal länder uppger att de planerar att införa nya åtgärder förefaller, på den europeiska nivån som helhet, alla pågående och planerade projekt för närvarande inte vara tillräckliga för att **utbildning i entreprenörskap skall bli allmänt utbredd i skolsystemet** och tillgänglig för alla studerande.

Undersökningen visar att man med några få undantag **inte kan förvänta sig någon större utveckling** på kort sikt, åtminstone inte som ett resultat av politiska åtgärder på nationell nivå, när det gäller följande nyckelaspekter: aktiviteter **på låg- och mellanstadiet**, specifik **lärarutbildning** och insamling av **kvantitativa uppgifter**.

Att samla in **kvalitativa** och **kvantitativa uppgifter** (som antal skolor och elever som deltar i dessa aktiviteter) kan vara viktigt för att skapa en fast struktur för övervakning av framsteg och bedöma om vissa väldefinierade och mätbara mål uppnåtts. I brist på heltäckande uppgifter kan bedömningen grundas på kvalitativa indikatorer samt på kvantitativa indikatorer som gäller ett begränsat antal väldokumenterade program. Att fastställa ett antal **nationella mål** – som skall uppnås på frivillig väg och i ett europeiskt sammanhang – kan också bidra till framsteg.

I rapporten påvisas att man **över hela Europa kan hitta** flera **fall av god praxis, exempel på politiska åtgärder** för att främja utbildning i entreprenörskap eller **lovande initiativ** i detta syfte, på alla områden och i olika länder. Den stora utmaningen ligger i att sprida dessa goda exempel. Nationella och lokala myndigheter, läroanstalter och alla andra berörda organisationer och aktörer kan dra lärdom av varandras **goda lösningar** eller låta sig inspireras av dessa.

Även om de flesta nödvändiga åtgärder måste vidtas på nationell, regional eller t.o.m. lokal nivå kan Europeiska kommissionen genom sin samordnande funktion ge ett värdefullt stöd till dessa **nationella politiska åtgärder** med iakttagande av subsidiaritetsprincipen. Kommissionen har i synnerhet till uppgift att ge alla dessa initiativ en europeisk dimension, att samordna ansträngningarna, att föreslå tänkbara strategier och gemensamma mål, att underlätta utbyte av erfarenheter och god praxis. Dessutom kan kommissionen erbjuda en institutionell ram för att övervaka framsteg.

Vissa **instrument** som kan användas på europeisk nivå nämns i rapporten (t.ex. "Utbildning 2010" och Europeiska stadgan för småföretagen) och en rad integrerade åtgärder med inblandning av olika aktörer föreslås för att möjliggöra **framsteg** på detta område och **övervaka** dessa framsteg (*avsnitt 6 och 7*).

Slutligen innehåller rapporten 21 **rekommendationer** (*avsnitt 7*) som riktar sig till olika nivåer och aktörer, som nationella, regionala och lokala myndigheter, utbildningsanstalter, näringslivet och icke-statliga organisationer samt Europeiska kommissionen. Syftet med dessa rekommendationer är att driva utvecklingen framåt när det gäller att främja företagandet genom utbildning, inte minst på primär och sekundär utbildningsnivå, särskilt genom politiska åtgärder och med stöd från offentligt håll, men under aktiv medverkan av alla berörda parter.

Förslagen omfattar bl.a.:

- Att förbättra **samarbetet** mellan olika avdelningar inom den offentliga förvaltningen som har en viktig roll på detta område (t.ex. näringslivs- och utbildningsdepartement).
- Att anta en rad **stödåtgärder** med inriktning på skolorna och lärarna för att konkret underlätta genomförandet av programmen.
- Att stödja den verksamhet som bedrivs inom befintliga **nätverk** och **icke-statliga organisationer** i form av program som ger praktisk erfarenhet, t.ex. elevföretag eller virtuella bolag.
- Att öka deltagandet av **näringslivsorganisationer** och handelskammare i utformningen av den politik och den verksamhet som gäller entreprenörskap och utbildning av företagare och att öka företagets och entreprenörernas medverkan i särskilda program.
- Att på nationell nivå skapa en funktion eller struktur med deltagande från olika avdelningar som skall driva på och samordna **insamlingen av uppgifter** om pågående verksamhet.
- Att intensifiera initiativen för att **sprida god praxis** på både nationell och europeisk nivå.
- Att inrätta mekanismer för att tillämpa vissa föreslagna **indikatorer** för att bedöma framstegen och så småningom fastställa kvalitativa och kvantitativa **mål**.

- Att skapa en fast **struktur för att övervaka framstegen** genom användning av befintliga instrument på europeisk nivå.

1. Inledning och bakgrund

Inledning

EU måste bli bättre på att främja entreprenörsanda. Det behöver fler nya företag som är villiga att göra kreativa eller innovativa satsningar och fler entreprenörer.

För att driva dagordningen för entreprenörskap framåt publicerade kommissionen **grönboken "Entreprenörskap i Europa"**³ i syfte att engagera så många berörda som möjligt när man gjorde upp framtidens politiska dagordning. Grönboken grundades på omfattande forskningsresultat, analyser, undersökningar och politiska erfarenheter. I den ställdes frågor om två grundproblem i EU: "Vad krävs för att få fram fler entreprenörer?" och "Hur kan fler företag fås att växa?". Svaren på dessa frågor visade att utbildning sågs som ett viktigt sätt att skapa mer entreprenörsinriktade tänkesätt bland unga människor. Som en uppföljning av grönboken och grundad på det offentliga samrådet antog kommissionen en **handlingsplan för entreprenörskap**⁴.

Att främja **företagarandan** hos unga människor är en förutsättning för att driva utvecklingen framåt, åtminstone på lång sikt, i fråga om sysselsättning, tillväxt, konkurrenskraft och innovation. **Utbildning** kan bidra till att bygga en bredare entreprenörskultur.

Att främja utvecklingen av entreprenörsfärdigheter och företagarganda gagnar samhället, även när det inte direkt leder till ny affärsverksamhet. I vid mening bör entreprenörskap betraktas som en **allmän inställning** som var och en kan ha nytta av i sitt vardagsliv och i alla slags arbeten. Var och en kan i ett visst skede av livet behöva bli entreprenör eller agera som en sådan. Därför måste undervisningen syfta till att främja sådana personliga egenskaper hos ungdomarna som utgör grunden för en entreprenörsattityd som kreativitet, initiativförmåga, förmåga att hantera risker och självständighet. Detta slags attityd kan främjas redan på låg- och mellanstadienivå och förutsätter ett aktivt inlärningsätt i stället för ett mer eller mindre passivt upptagande av kunskap. Utbildning har ett långsiktigt perspektiv. Dagens elever och studerande kommer att bli morgondagens aktiva medborgare och, till en del, entreprenörer. Som ett nytt synsätt på undervisning och som en grundläggande färdighet⁵ bör entreprenörskap redan på ett tidigt stadium införas i utbildningssystemen. Entreprenörskap kan ses som ett särskilt ämne, men faktiskt också, delvis beroende på vilken utbildningsnivå det är fråga om, som ett tvärgående eller övergripande ämne eller som en undervisningsmetod.

Det finns i dag i de flesta EU-länder – även om det finns gradskillnader – ett **politiskt engagemang** på regerings- och departementsnivå för att främja undervisning i entreprenörskap. Detta engagemang har dock ännu inte lett till att detta har blivit ett gemensamt drag eller ett vanligt ämne i våra utbildningssystem. Detta är ett relativt

³ Grönbok "Entreprenörskap i Europa", Europeiska kommissionen, KOM(2003) 27 slutlig, 21.1.2003.

⁴ Handlingsplan: *En europeisk dagordning för entreprenörskap*, Europeiska kommissionen, KOM(2004) 70 slutlig, 11.2.2004.

⁵ Europeiska rådet i Lissabon har identifierat fem "nya grundläggande färdigheter" för den kunskapsbaserade ekonomin. En av dessa är entreprenörskap. I mars 2001 antog Europeiska rådet i Stockholm 13 *konkreta framtidsmål för utbildningssystemen*. I detta sammanhang omfattar det strategiska målet "öppnandet av utbildningssystemen mot världen utanför" delmålet "utveckling av företagargandan".

nytt politiskt område i Europa och därför är det av stor vikt på detta stadium att ha informationsutbyte och dra lärdom av varandras erfarenheter. I det följande klargörs att **Europeiska kommissionen** ämnar göra en betydande insats i denna process och **kommer att fortsätta att främja utbildning i entreprenörskap på alla nivåer.**

Bakgrunden till detta arbete

Detta arbete grundar sig på slutsatserna från **Best-projektet** om **utbildning för entreprenörskap**, som inleddes i juni 2001 inom ramen för det fleråriga programmet för företag och företagare (2001-2005).

Arbetsättet **Best-förfarandet** skapades (på uppdrag av Europeiska rådet i Lissabon) i syfte att främja utbyte av bästa praxis och vinna fördelar genom samordning av befintliga processer för detta ändamål. Gemensamt för alla projekt som använder sig av Best-förfarandet är att man analyserar frågor av intresse för kommissionen och de nationella förvaltningarna för att skapa bättre förståelse av vad som kännetecknar frågorna, kartlägga vilka insatser som görs och ta reda på vilka metoder som fungerar bäst.

På längre sikt är målet för processen som helhet att uppmuntra till ändring av den politik som förs i medlemsstaterna och i de andra deltagande länderna. Ett av de mest väsentliga kännetecknen för detta förfarande är att projekten drivs gemensamt av kommissionen och de berörda nationella förvaltningarna.

Målet med Best-projektet om utbildning för entreprenörskap var att hitta initiativ från hela Europa som syftar till att främja undervisning i entreprenörskap på det formella utbildningssystemets alla nivåer, från lågstadiet till högskolan. Det övergripande målet var att uppnå bättre förståelse av hur befintliga åtgärder och program fungerar och vilken räckvidd de har.

En **arbetsgrupp** inrättades bestående av **nationella experter** på området som utsågs av regeringarna i **samtliga EU-medlemsstater** och **Norge**. Syftet med gruppen var att samla nödvändig sakkunskap, att möjliggöra tillgång till information och uppgifter om åtgärder och program för entreprenörskap och att se till att de nationella förvaltningarna i de deltagande länderna kunde samarbeta och aktivt engagera sig i projektet.

En av expertgruppens uppgifter var att enas om en gemensam **definition av "undervisning i entreprenörskap"**. Det rådde allmän enighet om att två olika begrepp skulle ingå i denna definition:

- Ett bredare begrepp avseende **utbildning för att utveckla företagare och företagarkompetens**, vilket innefattar utveckling av vissa personliga egenskaper och inte har direkt inriktning på skapande av nya företag.
- Ett mer specifikt begrepp avseende **utbildning i hur man skapar ett företag**.

Därför skall enligt den överenskomna definitionen⁶ **målen för undervisning i entreprenörskap** – anpassade efter de olika utbildningsstadierna – omfatta följande:

- Att främja utvecklingen av **personliga egenskaper** med relevans för företagande, t.ex. kreativitet, initiativförmåga, risktagande och ansvarstagande.
- Att ge **tidiga kunskaper** om och **kontakter** med näringslivet liksom viss förståelse för företagarnas roll i samhället.
- Att öka **medvetenheten** bland eleverna om **egenföretagande** som karriäralternativ (alltså budskapet att man kan bli inte enbart anställd, utan också företagare).
- Att organisera aktiviteter grundade på ”**learning by doing**”, t.ex. genom att eleverna driver miniföretag eller virtuella företag.
- Att ge **specifik utbildning** i hur man skapar ett företag (detta särskilt i yrkesskolor eller tekniska skolor och på universitetsnivå).

Utbildning i **entreprenörskap** bör inte förväxlas med **allmänna ekonomiska studier**. Undervisning i entreprenörskap skall i själva verket syfta antingen till att från tidig ålder stimulera de personliga färdigheter som utgör grunden för ett entreprenörsbeteende eller att uppmuntra egenföretagande som ett karriäralternativ. Även om dessa två begrepp delvis kan överlappa varandra på vissa områden, t.ex. undervisning av elever på låg- och mellanstadiet i hur det ekonomiska livet fungerar och vilken roll företagare har eller undervisning i företagsledning på högskolenivå, bör utbildning i entreprenörskap betraktas som ett område med en nyskapande och ämnesövergripande infallsvinkel, en undervisningsmetod eller ett ämne i sig, bl.a. beroende på vilken utbildningsnivå man befinner sig på.

I **november 2002** antogs en **rapport från expertgruppen** i vilken ett antal rekommendationer föreslogs för den fortsatta utvecklingen.

En av slutsatserna från Best-projektet om utbildning för entreprenörskap⁷ var följande:

”Visserligen utvecklas det för närvarande ett stort antal verksamheter på alla nivåer inom utbildningssystemen, men många av dem är inte integrerade i läroplanen och ingår inte heller i någon enhetlig ram. Initiativen är ofta isolerade – de tas av enskilda läroanstalter, samarbetsgrupper eller lokala myndigheter. Ofta drivs de av utomstående aktörer och inte av utbildningssystemet självt. Det vanligaste är att man undervisar i entreprenörskap som separat ämne eller att detta betraktas som en aktivitet utanför läroplanen.”

”Detta leder till att **de flesta studerande ännu inte har möjlighet att delta i kurser och program i entreprenörskap.**”

⁶ Den fullständiga definition som experterna enades om finns i expertgruppens rapport från november 2002 på följande webbplats:

http://europa.eu.int/comm/enterprise/entreprenörskap/support_measures/training_education/index.htm

⁷ Expertgruppens slutrapport (november 2002).

En **uppföljning** av Best-projektet påbörjades omedelbart efter publiceringen av denna rapport. Resultaten av denna uppföljning läggs fram i den här rapporten.

I **rapporten från november** nämns ett antal viktiga områden för framtida åtgärder. Enligt expertgruppen skulle i synnerhet följande allmänna rekommendationer användas som utgångspunkt för utvecklingen av politiska initiativ på området och som en allmän ram för den andra delen av arbetet, dvs. den analys som görs i detta dokument:

- *Vid behov bör man se till att den **nationella läroplanen** framhåller vikten av undervisning i entreprenörskap, så att de specifika programmen får en rättslig grund och ett berättigande och så att de kan utvecklas inom en ändamålsenlig ram. Detta kommer i hög grad att bidra till att motivera skolorna och lärarna att ansluta sig till sådana initiativ.*
- *Fler initiativ och program på **låg- och mellanstadienivå** – med en ”mjuk” ansats till entreprenörskap (se definitionen av ”undervisning i entreprenörskap”) – behöver utvecklas och göras allmänt tillgängliga i skolorna.*
- ***Internationella kunskaper och program** på området för utbildning i entreprenörskap (...) bör ges ytterligare spridning, eftersom de kan utgöra en utmärkt bakgrund för nya initiativ på nationell nivå, på lokal nivå och vid enskilda läroanstalter.*
- *Program som bygger på ”**learning by doing**”, bl.a. sådana där de studerande skapar **miniföretag**, bör främjas ytterligare och bör vara allmänt tillgängliga **på alla nivåer inom utbildningssystemet.***
- ***Läroplaner** i ämnet entreprenörskap måste byggas ut avsevärt, eftersom dess nuvarande otillräcklighet bildar ett stort hinder för genomförandet av entreprenörskapsprogram och entreprenörskapsaktiviteter. Om lärarna inte har lämplig utbildning, är motiverade och kontinuerligt ges stöd, är det svårt att göra framsteg på området.*
- *Man bör på nationell (eller regional) nivå bygga upp en **ram** för utbildningen i entreprenörskap inom vilken specifika initiativ kan utvecklas, så att man kan få långsiktighet, kontinuitet och så småningom påtagliga resultat. Redan befintliga åtgärder bör integreras i en heltäckande strategi för att främja entreprenörskap. Man bör se till att programmen och kurserna är allmänt tillgängliga för studerande på alla nivåer i utbildningssystemet, oavsett vilka ämnen de läser.*
- *Införandet av metoder som har visat sig fungera väl bör visserligen ske på frivillig väg, men **det politiska engagemanget behöver omsättas i konkret handling.** Detta kan i ett centraliserat system innebära att den nationella läroplanen ändras, medan man i ett system där skolorna själva bestämmer sina läroplaner kanske i stället ger stöd och incitament. Ett antal olika **stödåtgärder** som uppmuntrar skolorna att engagera sig i utbildning för entreprenörskap är tänkbara: man kan erbjuda finansiering, tillhandahålla råd och läromedel, befrämja kontakter med företag på orten osv.*
- *Det är mycket viktigt för de framtida politiska åtgärderna på området att det tas fram **exakta, heltäckande och objektiva kvantitativa uppgifter.** Annars blir det svårt att under de kommande åren följa de framsteg som görs i Europa. De nationella förvaltningarna, Europeiska kommissionen och alla berörda*

*organisationer uppmanas att förbättra sina insatser i detta sammanhang. I synnerhet bör man i varje enskilt land upprätta en **åtgärdsplan** på nationell nivå för insamlingen av uppgifter.*

2. Mål och metod

Målet med denna nya projektfas var att med utgångspunkt i de huvudsakliga resultaten, slutsatserna och rekommendationerna i **rapporten från november 2002** identifiera konkreta politiska åtgärder som kan bidra till att uppnå framsteg när det gäller att främja utbildning i entreprenörskap samt att föreslå verktyg som kan användas för att kontrollera dessa framsteg.

Projektet var öppet för **anslutande länder och kandidatländer**. Bulgarien, Tjeckien, Estland, Ungern, Lettland, Litauen, Polen, Slovenien och Turkiet har bestämt sig för att medverka. Island anslöt sig också. Sammanlagt har alltså EU:s 15 medlemsstater, två EES-länder (Norge och Island) och nio anslutande länder och kandidatländer deltagit i arbetet.

En **expertgrupp** tillsattes för att genomföra detta uppföljningsprojekt. I de flesta fall omvaldes de experter som deltog i det tidigare Best-projektet för att säkerställa kontinuitet med den första fasen, men de nya deltagarländerna ombads att formellt utse en expert var (*en fullständig förteckning över experterna finns på sidorna 4-5*).

Experterna hade inte enbart till uppgift att tillhandahålla sakkunskap och samla in nödvändig information. De har också aktivt bidragit till att styra debatten om utbildning i entreprenörskap inom sina nationella förvaltningar och knutit kontakter mellan olika tjänstegrenar för att främja en bättre politisk samordning där detta behövdes.

I de **rekommendationer** som lades fram i rapporten från november 2002 pekades på ett antal viktiga frågor för utvecklingen av utbildning i entreprenörskap i Europa. De flesta av dessa rekommendationer har i detta arbete använts som referens för att följa den senaste utvecklingen på nationell nivå och belysa de åtgärder som måste vidtas. Det bör understrykas att utbildningspolitiken enligt fördraget faller under medlemsstaternas behörighet och att de europeiska institutionerna har en samordnande och understödjande roll på detta område. Denna roll har framhävts genom den öppna samordningsmetoden, som definierades av Europeiska rådet i Lissabon och som innebär att utbyte av bästa praxis skall främjas och att instrument som benchmarking och övervakning av framsteg skall användas.

De nödvändiga åtgärderna måste således till största delen vidtas på **nationell, regional och t.o.m. lokal nivå**. **Europeiska kommissionen** kan ge ett värdefullt stöd till dessa nationella åtgärder genom sin samordnande funktion.

När det gäller den använda **metoden** har med utgångspunkt i nyssnämnda rekommendationer ett antal nyckelfrågor ställts till experterna – och genom dem till de nationella förvaltningarna – med hjälp av ett första frågeformulär. Enligt samma princip har frågor om utvecklingen av konkreta politiska åtgärder för framtiden tagits upp i ett andra frågeformulär. För att besvara dessa frågor har det ofta krävts samarbete mellan olika myndigheter (särskilt ekonomi- eller näringsdepartementen och utbildningsdepartementen).

Mer i detalj är de **mål** som man har försökt uppnå genom detta projekt och som i stort sett återspeglas i rapportens struktur följande:

- Att utvärdera de framsteg som gjorts hittills, utifrån rekommendationerna i den föregående rapporten, och försöka förutsäga möjliga framtida utvecklingsscenarier.
- Att föreslå exempel på pågående nationella (eller regionala) strategier eller politiska åtgärder för att utveckla utbildning i entreprenörskap.
- Att fastställa ytterligare politiska initiativ som behövs på området.
- Att föreslå indikatorer för eventuella nationella mål som skall eftersträvas på frivillig väg och mot vilka framsteg kan mätas.
- Att föreslå en metod för att övervaka framsteg på europeisk nivå, särskilt med användning av redan befintliga instrument.
- Att rekommendera ytterligare och mer riktade åtgärder.

Medan Best-projektet om utbildning för entreprenörskap omfattade samtliga nivåer inom utbildningssystemet, från lågstadiet till universitetet, har den nya projektfasen särskilt inriktats på **primär- och sekundärutbildningen**, inkl. yrkesskolor. Anledningen till detta, förutom att det rent allmänt behövs fokuserade insatser samt sammanhängande och tydliga resultat, är att universitet har stor handlingsfrihet att bestämma över sitt program- och kursutbud och utvecklar en del aktiviteter på eget initiativ. Det är särskilt på de lägre utbildningsnivåerna som kraftiga och samordnade insatser behövs och som politiska beslut kan få en betydande inverkan på pågående och framtida aktiviteter. Den viktiga roll som primär- och sekundärskolor kan ha när det gäller att redan på ett tidigt stadium införa och sprida entreprenörprinciper, företagarganda och företagarkompetens och den särskilda målsättningen med den typen av utbildning har understrukits i Best-projektet om utbildning för entreprenörskap.

Med utgångspunkt i de huvudsakliga resultaten och slutsatserna från den föregående rapporten och i enlighet med expertgruppens rekommendationer har detta arbete särskilt fokuserats på följande **frågor**:

- Den **nationella läroplanen**.
- Att börja på **låg- och mellanstadienivå**.
- Betydelsen av **internationella nätverk och icke-statliga organisationer** samt av program för ”**learning by doing**” (t.ex. genom elevföretag).
- Tillhandahållandet av **lärarutbildning**.
- En möjlig **ram** för utbildning i entreprenörskap.
- Omsättning av politiska åtaganden till **konkreta åtgärder**.
- Exempel på nationella (eller regionala) **strategier** och **politiska åtgärder**.
- **Insamling av uppgifter** på nationell nivå.
- Förslag om indikatorer och möjliga **nationella mål** som skall nås på frivillig väg.
- En **metod** för framtiden, inkl. inrättandet av en självständig och permanent mekanism för övervakning av framsteg.
- Åtaganden, utveckling av politiska åtgärder och **framtidsperspektiv** på nationell nivå.

Syftet med detta arbete är att **framhäva de politiska åtgärder och strategier som gör det möjligt att gå vidare på detta område** och att föreslå konkreta åtgärder som kan utvecklas på olika nivåer och inom en europeisk ram.

De gemensamma mål och särskilda rekommendationer som föreslås av gruppen av nationella experter, samordnad av kommissionen och stödd av de nationella myndigheterna, kommer att behöva förverkligas eller genomföras på alla nivåer: nationell, regional, lokal såväl som europeisk. I detta syfte kommer kommissionen att använda de befintliga instrument och processer som skapats inom ramen för den öppna samordningsmetoden och att samordna sina olika avdelningar.

Med början i januari 2004 kommer dessutom ett nytt initiativ⁸ att specifikt ägnas analysen av program för att bilda **mini-elevföretag**, särskilt på högstadie- och gymnasienivå. Program som bygger på att elever bildar och driver miniföretag under ett skolar har föreslagits som bästa praxis av Best-projektet om utbildning för entreprenörskap. Även andra program har belysts som bygger på praktisk erfarenhet och ”learning by doing” genom delaktighet i praktisk verksamhet eller virtuella företag. I samarbete med de nationella myndigheterna och internationella nätverk som främjar detta slags program kommer kommissionen att närmare undersöka olika former och modeller som bygger på denna metodik, bl.a. i syfte att framhålla konkreta exempel och faktorer för framgång, klarlägga hur de offentliga myndigheterna stödjer genomförandet av dessa program, vilket stöd näringslivet ger, vad som görs för att informera allmänheten om dessa program osv.

⁸ Nytt Best-projekt om miniföretag på högstadie- och gymnasienivå.

3. Senaste utvecklingen på utvalda nyckelområden

De slutsatser och **rekommendationer** för politiken som gjordes i **Best-projektet** som avslutades i november 2002 koncentreras till ett antal områden som borde anses som särskilt viktiga för att göra framsteg när det gäller utbildning i entreprenörskap i Europa. Vissa av dessa **centrala områden** används i detta avsnitt som utgångspunkt för att övervaka den senaste utvecklingen på nationell nivå, ange nödvändiga åtgärder som måste vidtas och beskriva framtidsutsikter. Det handlar om följande områden:

- *Den nationella läroplanen.*
- *Att börja på låg- och mellanstadienivå.*
- *Internationella nätverk och program grundade på att "lära sig genom att göra det själv" (learning by doing).*
- *Lärarytelse.*
- *Att skapa en övergripande ram.*
- *Att omsätta åtaganden till konkreta åtgärder.*
- *Insamling av kvantitativa uppgifter.*

För närmare upplysningar om specifika **initiativ** och **program** för att främja undervisning i entreprenörskap i Europa hänvisas till **rapporten från november 2002**⁹.

Analysen i detta dokument koncentreras till övergripande strategier eller åtgärder som skall vidtas av offentliga myndigheter i samarbete med alla andra berörda aktörer (skolor, föreningar, icke-statliga organisationer, företag osv.).

En översikt av de initiativ som tagits på senare tid på detta område ges även i de **nationella rapporter**¹⁰ som lagts fram av medlemsstaterna, Norge, de anslutande länderna och kandidatländerna inom ramen för **Europeiska stadgan för småföretagen**.

3.1 Den nationella läroplanen

- *Vid behov bör man se till att den **nationella läroplanen** framhåller vikten av undervisning i entreprenörskap, så att de specifika programmen (...) kan utvecklas inom en ändamålsenlig ram (...).*

Det bör först påpekas att vissa länder inte har en nationell läroplan i egentlig mening, eftersom utbildningspolitiken delegerats till regioner eller delstater (**Belgien, Tyskland**). Det finns inte heller en obligatorisk läroplan som gäller hela **Förenade kungariket**.

Det vanligaste är att undervisning i entreprenörskap betraktas som en aktivitet utanför läroplanen, både på primär och sekundär utbildningsnivå.

⁹ Expertgruppens rapport från november 2002:

http://europa.eu.int/comm/enterprise/entrepreneurship/support_measures/training_education/index.htm

¹⁰ Samtliga genomföranderapporter för 2003 finns på webbplatsen

http://europa.eu.int/comm/ent4erprise/enterprise_policy/charter/reports.htm

I de länder där entreprenörskapsaktiviteter till övervägande del eller uteslutande betraktas som en aktivitet utanför läroplanen är den allmänna uppfattningen att detta hämmar spridningen och utbudet av dessa aktiviteter.

Att entreprenörskap uttryckligen ingår i den nationella läroplanen för **låg- och mellanstadiet** tillhör ovanligheterna, även när entreprenörskap definieras i vid bemärkelse (*jfr definitionen på sidan 8 och i rapporten från november 2002*). Så är fallet i **Finland, Luxemburg, Norge, Island** i viss omfattning och från och med läsåret 2004/2005 **Spanien**. I vissa länder (t.ex. **Österrike, Danmark och Sverige**), omfattar den nationella läroplanen utveckling av mjuka färdigheter som kan betraktas som en förutsättning för utvecklingen av entreprenörsförmåga. Mer detaljerad information om detta finns i *nästa avsnitt om utbildning på låg- och mellanstadienivå*.

På **högstadiе- och gymnasienivå** finns ämnen som – på skolans eller lärarnas initiativ – kan användas för att undervisa i entreprenörskap. **De flesta länder har i själva verket ganska breda mål för den nationella läroplanen**, vilket innebär att det – åtminstone teoretiskt – finns utrymme för utveckling av entreprenörsaktiviteter. Därför uppger nästan alla länder att deras nationella läroplan i sin nuvarande form medger undervisning i entreprenörskap. Detta är dock inte tillräckligt i sig. Även om undervisning i entreprenörskap är möjlig är detta oftast **varken ett krav eller något som aktivt främjas**. Ytterligare hinder är avsaknaden av läromedel, otillräcklig motivation hos lärarna och brist på lärarutbildning på detta område. Eftersom lärarna i viss mån fritt kan bestämma över undervisningens uppläggning är stimulans- och stödåtgärder nödvändiga, t.ex. genom att engagera skolledningen. Att utveckla dessa program kräver en enorm insats från lärarna, ibland långt utöver vad som ingår i deras normala skolarbete, och detta är något som man inte är tillräckligt medveten om.

De flesta nationella experter är överens om att även när de nationella läroplanerna ger utrymme för utveckling av entreprenörskapsaktiviteter så ger de inte lärarna och skolorna den motivation som krävs för att ta itu med detta (avvikande åsikter uttrycktes av **Österrike, Bulgarien, Norge, Turkiet och Förenade kungariket**). De flesta länder anser följaktligen att man inte löser problemet genom att ändra läroplanen, utan genom att prioritera incitament och specialutbildning för lärarna (*för konkreta exempel hänvisas till avsnitt 3.4, 3.6 och 5*).

I ett litet antal länder har entreprenörskap uttryckligen tagits med i den nationella läroplanen för allmänt inriktade högstadiе- och gymnasieskolor (t.ex. **Finland, Polen och Norge** samt **Spanien** från och med läsåret 2004-2005). I **Irland** har entreprenörskapsaktiviteter som anordnas av organisationer utanför skolsystemet byggts in i läroplanen. Irland ger ett gott exempel på integrering i läroplanen av initiativ utanför skolan: aktiviteterna kan vara olika, men samordnas i ett paket där statliga program samexisterar med initiativ från den privata sektorn eller partnerskap. På regional nivå kan nämnas att läroplanen för delstaten Brandenburg i **Tyskland** rekommenderar att eleverna deltar i ett miniföretag under det nionde eller tionde läsåret.

Också när entreprenörskap ingår i läroplanen som begrepp eller läroämne behövs det **incitament**. Det är i regel inte fråga om obligatoriska aktiviteter och det står skolorna fritt att inte erbjuda dem alls. Eftersom utbildning i entreprenörskap är ett tillvalsämne i den nationella läroplanen är det inte heller obligatoriskt med lärarutbildning på detta område. Dessutom är utbudet av lärarutbildning i detta ämne inte särskilt allmänt

tillgängligt. Det beror således helt på den enskilde lärarens motivation huruvida han eller hon vill engagera sig i den typen av undervisning.

Det är vanligare att entreprenörskap uttryckligen tas med i den allmänna läroplanen när det gäller yrkesskolor på högstadie- och gymnasienivå (som i **Österrike, Bulgarien, Finland, Ungern, Lettland, Litauen, Polen, Spanien** och **Turkiet**).

I **Österrike** har entreprenörskap införts i läroplanen för yrkesskolor och yrkesgymnasier som ett obligatoriskt ämne eller som ett tillvalsämne. Särskilt handelsgymnasierna, som omfattas av utbildningen på sekundär nivå, lägger särskild tonvikt på entreprenörskap och nyföretagande. I **Spanien** är egenföretagande ett uttryckligt mål för den inledande yrkesutbildningen med möjlighet att anpassa kursplanens innehåll till lokala förutsättningar.

Några länder håller på att se över den nationella läroplanen eller har planer på det. I **Bulgarien** (som har ett samarbete med **Österrike** inom ramen för ett bilateralt avtal) ingår sedan hösten 2003 entreprenörskap i läroplanen för yrkesskolor utan ekonomisk inriktning. I **Tjeckien** kommer departementet för utbildning, ungdom och idrott att anta en ny nationell läroplan för samtliga utbildningsnivåer. Detta innebär att utbildning i entreprenörskap kommer att införas i läroplanen och att skolorna kommer att kunna genomföra specifika entreprenörsaktiviteter och entreprenörsprogram. I **Danmark** finns planer på att från och med 2004 låta entreprenörskap ingå i läroplanen för yrkesinriktad högstadie- och gymnasieutbildning. I de nya läroplansgrunderna i **Finland**, som kommer att antas under 2006, ingår entreprenörskap som ett integrerat tema som skall undervisas i skolorna. Läroplansgrunderna kommer att genomföras på grundskolenivå (obligatorisk skolgång) under 2006 och på gymnasienivå under 2005. I **Irland** håller de nationella myndigheterna på att se över kursplanen på högstadie- och gymnasienivå (vad som eventuellt beslutats om utbudet av och innehållet i utbildning i entreprenörskap är för närvarande inte känt). I **Litauen** räknar utbildningsdepartementet med att införa ändringar i den långsiktiga strategin för ekonomisk utbildning. I **Portugal** utfärdade presidenten nyligen en rekommendation som utbildningsdepartementet arbetar med. I **Spanien** är ett av syftena med den överordnade lagen 10/2002 om utbildningens kvalitet att främja entreprenörskap som ett principiellt utbildningsmål för den allmänna utbildningen på grundskole- och gymnasienivå och de nationella läroplanerna håller på att anpassas därefter. Hur detta konkret kommer att genomföras bestäms dock av de autonoma regionerna.

Slutsatser

I några länder har de **nationella läroplanerna** just **setts över** i syfte att införa entreprenörskap som en grundprincip. Undersökningen visar dock att läroplanerna endast i ett fåtal fall konsekvent har omarbetats på alla utbildningsnivåer.

Åtgärden är vanligare när det gäller inledande yrkesutbildning på sekundär nivå.

En översyn av den nationella läroplanen kan vara ett första viktigt steg, men hur långt åtgärden för översyn måste gå varierar från fall till fall. Åtgärden som sådan räcker inte, utan den måste kompletteras med **stödåtgärder**. Den nationella läroplanen ger en grund att stå på, men intresset för entreprenörskap måste också stimuleras. Medvetenheten och insikten om att entreprenörsförmåga är en grundläggande färdighet behöver spridas bland utbildningsmyndigheterna och inom skolmiljön, inkl. skolledning och föräldrar.

3.2 Börja på låg- och mellanstadienivå

- *Fler initiativ och program på låg- och mellanstadienivå – med en mjuk ansats till entreprenörskap (...) behöver utvecklas och göras allmänt tillgängliga i skolorna.*

Vissa länder uppger att deras nationella läroplan uppmuntrar aktiva inlärningsformer och bl.a. har till syfte att utveckla barnens personliga egenskaper, som kreativitet och initiativförmåga, eller att främja nyskapande (t.ex. **Österrike, Danmark, Island, Norge och Sverige**).

Det är mindre vanligt med mer specifik utbildning i entreprenörskap genom program som redan på ett tidigt stadium vill skapa förståelse för företagarnas roll i samhället eller som kombinerar kreativitet och nyskapande med ett enkelt affärskoncept (t.ex. elever som säljer varor på skolmarknader, arbetar med projekt eller fallstudier, företagsspel osv.). Bortsett från ett fåtal nationella program eller lokala initiativ utvecklas sådana program ibland på nationell nivå av utomstående organisationer och nätverk som *Junior Achievement - Young Enterprise*.

I ett fåtal länder har entreprenörskap uttryckligen tagits med i läroplanen på låg- och mellanstadienivå (**Finland, Luxemburg och Norge** samt **Spanien** från och med läsåret 2004-2005). I **Finland** genomförs en ny läroplan där entreprenörskap ingår som ett övergripande ämne (processen kommer att fullbordas under 2006). I **Lettland** kommer från och med 2004 det obligatoriska ämnet samhällsvetenskap att användas för att införa begreppet entreprenörskap i utbildningen.

I regel är **mer omfattande initiativ eller program som drivs av utbildningsmyndigheter fortfarande ganska sällsynta när det gäller denna utbildningsnivå.**

I **Luxemburg** innehåller den obligatoriska kursplanen för sjätte årskursens franska ett helt moment som ägnas åt hur man bildar företag. Detta moment bygger på den tecknade serien "*Boule et Bill créent une entreprise*" ("Bill och Bull skapar ett företag"). Varje elev på **mellanstadiet** skall läsa detta moment. Elevernas övningar bygger vidare på innehållet i läroboken (*mer information finns i avsnitt 4.5*).

På **Island** läggs stor vikt vid **nyskapande** genom tävlingen "Unga uppfinnare", som är integrerad i den nationella läroplanen och i vilken ungefär en tredjedel av alla låg- och mellanstadieskolor deltar. Initiativet inleddes 1991 och antalet deltagande skolor ökar varje år. Även om fokuseringen i huvudsak ligger på kreativitet och nyskapande har några skolor tagit tillfället i akt att erbjuda en mer fullständig utbildning i hur man bildar och driver ett företag i samband med det (*mer information finns i avsnitt 4.8*).

I **Skottland, Förenade kungariket**, har programmet för entreprenörskap i skolorna ("*Schools Enterprise Programme*", ett samarbete mellan den skotska regionregeringen och näringslivet) till syfte att **alla elever** skall ha fått minst två företagserfarenheter när de går ut **mellanstadiet**. Programmet omfattar en rad aktiviteter för klassrummet som är utformade så att de passar in i läroplanen (*mer information finns i avsnitt 4.7*).

I **Slovenien** ges undervisning i entreprenörskap på låg- och mellanstadiet genom programmet för utveckling av företagarkultur och kreativitet bland ungdomar, som

genomförs av Centrum för utveckling av småföretag med stöd av olika ministerier. Sammanlagt 123 låg- och mellanstadieskolor (av de totalt 450 som finns i Slovenien) deltar i dessa **studiecirklar i entreprenörskap**. Utbildning av lärare och handledare ingår.

På låg- och mellanstadienivå är program som drivs av **internationella nätverk och icke-statliga organisationer** (främst *Junior Achievement - Young Enterprise*) av stor betydelse (se avsnitt 3.3). I ett antal länder (t.ex. **Estland, Lettland och Litauen**) är dessa program den överlägset viktigaste entreprenörskapsrelaterade verksamheten på låg- och mellanstadienivå och ibland t.o.m. den enda (**Tjeckien, Ungern**). Denna situation är särskilt påfallande i de anslutande länderna och kandidatländerna i Central- och Östeuropa.

De **främsta instrument** eller metoder som används på denna utbildningsnivå uppges vara projektarbete, företagsbesök (eller företagare som besöker skolor), inläring genom lek. Det händer att även miniföretag används i låg- och mellanstadieskolor.

Nationella program för att öka förekomsten av entreprenörskap på låg- och mellanstadienivå är sällsynta och stödjer sig ofta på initiativet *Junior Achievement - Young Enterprise* (särskilt i de anslutande länderna och i kandidatländerna i Central- och Östeuropa). I vissa länder har *JA-YE* faktiskt planer på att öka skolornas deltagande i dessa program betydligt (t.ex. i **Ungern, Lettland, Litauen**). När det gäller **Grekland**, vars ansträngningar att införa utbildning i entreprenörskap för närvarande inte gäller låg- och mellanstadieskolor, finns planer på att utvidga tillämpningen av *Junior Achievement*-programmen till just dessa skolor.

Bortsett från den verksamhet som bedrivs av dessa internationella nätverk utanför skolsystemet finns det inga nämnvärda strategier i de undersökta länderna för att i framtiden bygga ut aktiviteter som avser entreprenörskap, med några få undantag. **Förenade kungariket (Skottland)** har redan nämnts. I **Finland** kommer den nya läroplanen att ge skolorna möjlighet att bredda detta slags verksamhet. I **Norge** förväntas *JA-YE-programmen* expandera under de närmaste åren med finansiellt stöd från olika departement. I **Slovenien** finns det planer på att införliva studiecirkelarna i entreprenörskap i skolsystemet. Vissa framtidsplaner eller framtidsstrategier diskuteras i **Österrike, Irland och Litauen**.

För närvarande har **Tjeckien, Finland och Spanien** konkreta planer på att ändra den nationella läroplanen för låg- och mellanstadienivån för att inkludera entreprenörskap.

I **Spanien** godkändes en kunglig förordning av juni 2003 om införande av gemensamma kurser på låg- och mellanstadienivå (i åldrarna 6-12 år). Utveckling av kunskaper och färdigheter i entreprenörskap har inkluderats i ämnena geografi och historia.

Slutsatser

Det behövs en bredare förståelse för målen med utbildning i entreprenörskap och för vikten av att stimulera kreativitet, nyskapande och en första kontakt med företagsvärlden redan i unga år. Denna analys visar att de ansträngningar som görs av de offentliga myndigheterna i denna riktning oftast **ännu inte är tillräckliga** i de flesta fall och att man ibland inte är tillräckligt medveten om frågans betydelse eller helt enkelt **inte betraktar den något som måste prioriteras**.

För att råda bot på detta skulle man i större utsträckning kunna utnyttja och stödja befintliga **internationella program**. Särskilt programmet *Junior Achievement* har utvecklat metoder som prövats under lång tid och som enkelt kan anpassas till lokala förutsättningar och användas av skolorna.

Det behövs långsiktiga planer som ligger i linje med utbildningens framtida mål. Det är viktigt att **sprida de exempel på god praxis som redan finns** för att visa vad som kan göras på denna utbildningsnivå och öka motivationen bland offentliga myndigheter, skolor, lärare och även föräldrar.

3.3 Internationella nätverk och program som bygger på "learning by doing"

- **Internationella kunskaper och program på området för utbildning i entreprenörskap (...) bör ges ytterligare spridning. Program som bygger på "learning by doing", bl.a. sådana där de studerande skapar miniföretag, bör främjas ytterligare och bör vara allmänt tillgängliga på alla nivåer inom utbildningssystemet.**

Vissa **internationella nätverk och icke-statliga organisationer** erbjuder i dag ungdomarna i olika delar av Europa utbildning i entreprenörskap i samarbete med näringslivet och med ett visst stöd från den offentliga sektorn. På primär och sekundär utbildningsnivå¹¹ finns det ett antal nationella organisationer som under internationella paraplynätverk som *Junior Achievement-Young Enterprise (JA-YE)* och *EUROPEN* genomför program i skolor, som bygger på tidiga kontakter med företagsvärlden och principen att man lär sig genom att göra det själv, t.ex. genom fallstudier, miniföretag och övningsföretag.

Nästan alla länder uppgav att *Junior Achievement-Young Enterprise*-program utnyttjas på primär, sekundär och tertiär utbildningsnivå.

*Junior Achievement-Young Enterprise (JA-YE Europa)*¹² består av ideella organisationer från 37 europeiska länder. Nätverket har som syfte att sprida entreprenörsmoralitet bland unga studerande. Medlemmarna i "JA-YE Europa" anordnar bl.a. program i skolorna som bygger på "learning by doing", där eleverna skapar och driver miniföretag under ett läsår. Detta är riktiga företag som arbetar i en skyddad miljö och säljer verkliga produkter eller tjänster. Programmen är normalt inriktade på låg- och mellanstadiet eller hög- och gymnasiestadiet, men i några fall kan även högskolor och universitet delta. Dessutom anordnas det regelbundet evenemang på europeisk nivå¹³.

¹¹ Ändra nätverk som *JADE* (Europeiska sammanslutningen av juniorföretag) verkar för utbildning i entreprenörskap på högskole-och universitetsnivå.

¹² I september 2002 gick de båda internationella nätverken "Young Enterprise Europa" och "Junior Achievement" samman. Det kan här vara nyttigt att klargöra att Junior Achievement-programmen särskilt är inriktade på låg- och mellanstadienivå och i allmänhet bygger på tidiga insikter i näringslivet, fallstudier och principen att lära sig genom lek. Programmen Young Enterprise gäller oftast högstadie- och gymnasieskolor (och i vissa fall högskolor och universitet) och använder sig i huvudsak av miniföretagsprogrammet som innebär att eleverna bildar och driver ett företag under ett helt läsår.

¹³ www.ja-ye.org

Ett **övningsföretag** är en utbildningsmetod som bygger på en simulering av livet som företagare och därigenom gör det möjligt att studera den omväxlande verksamheten i ett företag och förutsättningarna för att ett företag skall bli framgångsrikt. De studerande planerar och upprättar verksamhetssystemet för ett företag och driver sedan detta som ett riktigt företag. De har olika roller som verkställande direktör, försäljningschef, marknadsförare, bokförare osv., beroende på företagets organisation. Rollerna växlar så att alla studerande får möjlighet att arbeta i olika befattningar. Varje övningsföretag har ett riktigt företag som mentorsföretag. Den samordnade organisationen på världsnivå för utbildning genom övningsföretag är **EUROPEN**¹⁴.

I ett antal länder (t.ex. **Tjeckien, Estland, Lettland, Litauen, Ungern och Polen**) är programmen *Junior Achievement* den överlägset viktigaste verksamheten för att främja entreprenörskap på **låg- och mellanstadienivå**. Detta är särskilt fallet i de anslutande länderna och kandidatländerna i Central- och Östeuropa, där internationella program som *Junior Achievement* snabbt har fyllt luckan efter frånvaron av traditionella studier i företagsekonomi och entreprenörskap.

I **Estland** t.ex. undervisas *Junior Achievement-programmet*¹⁵ K-6 i ca hälften av låg- och mellanstadieskolorna. Eleverna lär sig genom lek och deras beteende omformas till mer entreprenörsliknande attityder. Dessa lektioner är populära bland ungdomarna och ökar deras läslust på skolan. Dessutom har vissa moment i detta program i någon mån överförts till den nationella läroplanen och undervisas också i olika program på låg- och mellanstadienivå. På så sätt får de flesta elever vissa insikter i entreprenörskap.

Även på **högstadie- och gymnasienivå** ger dessa nätverk genom sina program (särskilt miniföretag) ett betydelsefullt bidrag i de flesta europeiska länder (**Belgien, Estland, Norge, Sverige och Förenade kungariket** för att nämna några).

De bör påpekas att även när dessa aktiviteter ibland får stöd från utbildningsmyndigheterna drivs de inte inom utbildningssystemet självt utan av utomstående aktörer (t.ex. medlemmar av *JA-YE* och sponsorer från näringslivet). Förutom att de driver specifika program i skolorna kan dessa organisationer i vissa fall också ligga bakom förändringar i utbildningspolitiken på nationell nivå. I **Estland** t.ex. utarbetar *Junior Achievement* och Stiftelsen för reformering av yrkesutbildningen för närvarande ett program för entreprenörskap (inkl. miniföretag) med inriktning på yrkesskolorna med avsikt att få det godkänt av departementet för utbildning och vetenskap.

Program som *Junior Achievement - Young Enterprise* bidrar också i flera länder med specifik lärarutbildning.

Metoden med övningsföretag är också välutvecklad i ett antal länder (såsom **Österrike, Bulgarien, Tjeckien och Finland**) och har fått särskild stor spridning i yrkesskolor på högstadie- och gymnasienivå.

I **Österrike** har övningsföretag införts i den statliga läroplanen för yrkesutbildning på mellanstadie-, gymnasie- och högskolenivå antingen som obligatoriskt ämne (i

¹⁴ www.europen.info

¹⁵ Detta är ett amerikanskt program som har anpassats till lokala förhållanden. Mer information finns på webbplatsen för Junior Achievement International: www.jaintl.org

handelsgymnasier och handelshögskolor) eller som tillvalsämne. Under de senaste 13 åren har drygt 1 200 övningsföretag drivits i Österrike inom ramen för de olika läroplanerna och under paraplyorganisationen *Österrikiskt centrum för övningsföretag*. Dessa företag stimulerar i hög grad entreprenörsinriktade tanke- och handlingsätt.

De viktigaste och vanligaste programmen för **miniföretag**, **övningsföretag** eller **virtuella företag** är de som drivs av internationella nätverk som **JA-YE**, **EUROPEN** osv.¹⁶ I vissa länder (t.ex. **Belgien**) erbjuds detta slags program enbart av medlemmarna av sådana organisationer. Vissa nationella program finns också, men de genomförs i regel i mindre skala. Ett undantag är **Irland** där miniföretagsmetoden används i ett antal statliga program (t.ex. programmet för det frivilliga övergångsåret mellan högstadie- och gymnasienivån och LCA). I **Tyskland** utvecklades *Junior*-programmet i samarbete med *Young Enterprise Europa*, medan andra program genomförs i enskilda delstater. I vissa länder som **Frankrike** och **Spanien** genomförs särskilda program som bygger på ett liknande koncept med ganska stor framgång på regional nivå, t.ex. "*Apprendre à Entreprendre*" i Nord-Pas de Calais och "*Empresa Joven Europea*" i Asturien (mer om detta i avsnitt 4.6).

Det finns kvantitativa uppgifter om skolornas och elevernas deltagande i dessa program. I **Sverige** deltog under läsåret 2001-2002 10 % av alla gymnasieklaser i programmet *Young Enterprise* där ca 10 000 elever förvaltade 2 500 miniföretag. I **Estland** genomför ca hälften av alla skolor på låg- och mellanstadiet en *Junior Achievement-verksamhet*, medan ca 10 % av gymnasieskolorna arbetar med miniföretag.

I vissa länder får dessa program ett betydande finansiellt stöd från den offentliga sektorn (t.ex. i **Österrike**, **Tyskland**, **Norge**, **Sverige** och **Förenade kungariket**). I **Norge** får *Young Enterprise Norge* finansiellt stöd från Kommunal- och regionaldepartementet, Närings- och handelsdepartementet och Utdannings- och forskningsdepartementet. Stödet höjdes under 2002 och *Young Enterprise* har utvecklat nya läromedel och nya metoder för alla skolnivåer. I **Tyskland** ger det nationella departementet för ekonomi och arbetsmarknad finansiellt stöd till vissa program som *Junior*. Dessutom får vissa specialprogram i delstaterna stöd från delstatsministeriet för utbildning eller ekonomi. I **Österrike** ger regeringen finansiellt stöd för att studerande under ett läsår skall kunna driva ett övningsföretag flera timmar i veckan, antingen det gäller handelsgymnasier och handelshögskolor (där det är ett obligatoriskt ämne) eller andra skolor på högstadie- och gymnasienivå (där det är ett tillvalsämne).

Stödet från den offentliga sektorn kan också ges i andra former än finansiella. I **Litauen** t.ex. rekommenderar utbildningsdepartementet att alla yrkesskolor deltar i det miniföretagsprogram som drivs av *Junior Achievement-Young Enterprise*.

I vissa länder ingår verksamheten med elevföretag i utbildningssystemet. I **Irland** ger den nationella läroplanen genom program som *LCVP* och *Transition Year* (programmet för det frivilliga övergångsåret mellan högstadie- och gymnasienivån) studerande möjligheten att få erfarenhet av entreprenörskap genom att bilda miniföretag.

¹⁶ JADE på högskole- och universitetsnivå.

När det inte finns en nationell struktur eller strategi för utbildning i entreprenörskap som utvecklas internt av utbildningssystemet förefaller stöd till dessa program vara en effektiv metod att sprida företagandan i skolorna. Formerna och metoderna finns redan och nya program eller nya läromedel behöver inte utvecklas. Däremot måste lärarna förberedas, även om organisationer som *JA-YE* själva också erbjuder en viss lärarutbildning eller tillhandahåller handledare från näringslivet.

Att bygga upp ett framgångsrikt samarbete mellan privata och offentliga aktörer är en mycket viktig aspekt när det gäller att främja utbildning i entreprenörskap. Dessa program, som stöds av näringslivet på olika sätt, allt från finansiering till aktiv medverkan av företagare i undervisningen, erbjuder ett antal tänkbara samarbetsmodeller.

Många länder förutser en ökad användning av internationella program som bygger på "learning by doing" och elevföretag (t.ex. **Österrike, Estland, Grekland, Island, Lettland, Litauen och Norge**). Denna utveckling kommer oftast att ske på initiativ av de nationella medlemmarna av dessa nätverk och endast i enstaka fall tack vare ökat stöd från den offentliga sektorn (**Norge**).

I januari 2004 inledde kommissionen i samarbete med de nationella myndigheterna en särskild analys av program med inriktning på miniföretag.

Slutsatser

Ett antal viktiga program som har stor spridning drivs på europeisk nivå av specialiserade nätverk och icke-statliga organisationer. Eftersom denna verksamhet erbjuder välbeprövade metoder för undervisning i entreprenörskap i skolorna, skulle det **offentliga stödet** till dessa program kunna öka och få en mer regelbunden karaktär. Stödet behöver inte nödvändigtvis bara vara finansiellt, utan kan också ges i andra former. Det finns även ett behov av ökat erkännande på nationell nivå. Läroplanen borde ge större möjligheter att infoga dessa program på ett följdriktigt sätt i skolverksamheten och innehålla incitament och stimulansåtgärder, bl.a. i form av särskild lärarutbildning. I vissa länder behöver elevföretag få en rättslig ställning (t.ex. **Bulgarien, Estland, Ungern**). Exempel på vad som kan åstadkommas genom samarbete mellan den offentliga sektorn och dessa organisationer bör spridas.

För att säkerställa en fortlöpande utveckling måste antalet **privata partner och företag** som deltar i denna verksamhet öka. Detta skulle kunna ses – och främjas – som en viktig aspekt av företagets sociala ansvar med tanke på att dagens ungdom är Europas framtid.

På längre sikt borde skolorna själva kunna välja mellan att utveckla egna entreprenörskapsaktiviteter eller att använda befintliga program som erbjuds av olika nätverk och icke-statliga organisationer i Europa. Givetvis bör de modeller som erbjuds av dessa program anpassas till lokala förutsättningar. Det är viktigt att skolorna ges möjlighet att välja mellan en rad olika alternativ.

Trots att man på nationell nivå har kunnat påvisa vissa resultat av aktiviteter som elevföretag¹⁷ behöver **effekten** av detta slags program utvärderas ytterligare.

¹⁷ Young Enterprise Norge gjorde t.ex. nyligen en utvärdering av resultaten av elevföretagsprogram på gymnasienivå, som visade att 9,7 % av de deltagare som svarat på enkäten startat ett eget företag efter avslutade studier.

3.4 Lärarutbildning

- **Lärarutbildningen** i ämnet *entreprenörskap* måste byggas ut avsevärt (...)

De inrapporterade uppgifterna bekräftar att de flesta länder för närvarande **inte har någon fastställd strategi** för att främja undervisning i entreprenörskap. Det finns dock sporadiska initiativ och några sällsynta exempel på mer övergripande strategier, samtidigt som det ännu inte är möjligt att bedöma den utveckling som skett på vissa håll på senare tid.

Österrike uppger att den sortens utbildning erbjuds både på grundutbildningsnivå och i form av kompetensutveckling, särskilt för yrkeslärare, där utbudet har ökat. I **Belgien** togs ett viktigt initiativ av UWE (*Union Wallon des Entreprises*, Vallonska företagsföreningen). I **Danmark** håller man på att utveckla ett utbildningsprogram som bygger på partnerskap mellan skolor, lärarhögskolor och företag. Programmet kommer att prövas under läsåret 2004-2005. I **Finland** har kompetensutvecklingen inom entreprenörskap byggts ut. Ett tillvalsämne håller på att utvecklas och kommer att erbjudas i all grundutbildning. I **Frankrike** har, inom ramen för en nyligen träffad överenskommelse mellan statssekreteraren för små och medelstora företag och utbildningsministern, ett program utarbetats för att stödja lärarna genom utbildnings- och informationsåtgärder. Åtgärderna innebär bl.a. att särskilda moduler om att starta företag införs i lärarutbildningen liksom perioder av företagspraktik. I **Grekland** omfattar det utbildningsprogram för entreprenörskap som kommer att genomföras i yrkesskolor på högstadie- och gymnasienivå en modul för lärarutbildning. I **Ungern** har ett betydelsefullt initiativ tagits inom ramen för Phare-programmet. I **Irland** erbjuds kompetensutveckling inom ramen för etablerade program som LCVP. I **Nederländerna** finns bidrag från regeringen för kortare fortbildningskurser. I **Polen** togs redan 1998 ett initiativ av utbildningsdepartementet som gav 14 000 lärare utbildning i företagsekonomi och entreprenörskap. I **Slovenien** finns en förteckning över fortbildningsprogram för lärare med tillhörande utbildningsmaterial från utveckling av företagarganda och entreprenörsfärdigheter till mer specifika företagsadministrativa kurser. I **Spanien** är lärarutbildningen särskilt välutvecklad inom ramen för det grundläggande yrkesutbildningssystemet på högstadie- och gymnasienivå. Dessutom har man nyligen publicerat en lärarhandledning för undervisning i entreprenörskap på obligatorisk högstadienivå som innehåller 30 olika utbildningsaktiviteter.

Den mest omfattande och mest strukturerade aktiviteten sker antagligen i **Skottland** i **Förenade kungariket**, där den skotska regionregeringen, inom ramen för entreprenörskapsprogrammet på mellanstadienivå (*se avsnitt 3.2 och 4.7*), har som mål att det senast år 2004 skall finnas minst två lärare med utbildning i entreprenörskap i varje skola. Även i **England** kommer lärarutbildning att ingå som ett delmoment i den verksamhet som planeras som en uppföljning av Davies-rapporten (*se avsnitt 3.5, 3.6 och 4.10*).

I ett antal länder utvecklas lärarutbildning av medlemmar av *Junior Achievement - Young Enterprise* som en del av deras program.

Slutsatser

Det finns en allt större medvetenhet i Europa om att det är viktigt att erbjuda lärarna specialutbildning och i vissa länder har ett antal åtgärder vidtagits. De initiativ som vidtas i detta avseende har dock oftast en **begränsad räckvidd** eller också är de **inte systematiska**. Exempel på samordnade insatser eller globala strategier är än så länge sällsynta.

Bortsett från några få undantag förutses dessutom **ingen större utveckling på detta område**, åtminstone inte på kort sikt. Med tanke på att genomförandet av entreprenörskapsaktiviteter i skolorna i mycket hög grad beror på lärarnas initiativ kan detta mycket väl vara ett stort hinder i den närmaste framtiden. Det är i själva verket osannolikt att särskilt stora framsteg kan göras om inte lärarna fullt ut engageras i främjandet av entreprenörskap och erbjuds specifik utbildning och pedagogiskt materiel. Detta är en fråga som kräver större uppmärksamhet och engagemang från lärarhögskolor, utbildningsmyndigheter, skolledningar och andra berörda aktörer.

3.5 Skapa en övergripande ram

- *Man bör på nationell (eller regional) nivå bygga upp en **ram** för utbildningen i entreprenörskap inom vilken specifika initiativ kan utvecklas, så att man kan få långsiktighet, kontinuitet och så småningom påtagliga resultat (...).*

Det finns i dag i de flesta fall **ingen övergripande ram** på nationell nivå för att utveckla utbildning i entreprenörskap. I vissa länder ger den nationella läroplanen utrymme för att genomföra entreprenörskapsaktiviteter, beroende på utbildningsnivån. Politiska åtgärder för att ge struktur, kontinuitet och långsiktighet åt entreprenörskapsaktiviteter har emellertid hittills varit sällsynta med några få undantag (*se även avsnitt 3.6*).

Ett antal länder uppger dock att vissa **framsteg** har gjorts eller att man kommer att genomföra åtgärder för att förbättra situationen.

I **Österrike** är det dubbla utbildningssystemet en vägledande ram och läroplanerna för alla yrkesskolor och yrkesgymnasier ställs upp av det federala ministeriet för utbildning, vetenskap och kultur i samarbete med arbetsmarknadens parter och experter från näringsliv och universitet. I **Belgien** har departementet för ekonomi och små och medelstora företag genom programmet ”*4X4 pour Entreprendre*” visat ambitionen att strukturera och samordna en rad initiativ i den vallonska regionen. I **Danmark** förväntas en nationell strategi för att upprätta en gemensam ram för entreprenörskap bli klar i slutet av 2003. I **Tyskland** har en arbetsgrupp tillsatts med experter från ekonomi- och utbildningsministerierna från de olika delstaterna för att undersöka hur ett större mått av ekonomisk utbildning kan byggas in i de befintliga läroplanerna. I **Finland** ingår entreprenörskap i de läroplansgrunder som antas för alla utbildningsnivåer. I **Frankrike** spelar vissa sammanslutningar eller strukturer denna roll och ger systemet ett visst sammanhang såsom observationsorganet för entreprenörskapspedagogik och entreprenörsakademin (*Académie de l'Entrepreneuriat*). I **Irland** har *City and County Enterprise Boards* (CEBs) fått ansvar för utvecklingen av en företagarkultur inom ramen för den nationella utvecklingsplanen. I **Norge** utvecklade Utdannings- och forskningsdepartementet redan 1997 en strategisk plan för utbildning i entreprenörskap som nyligen

uppdaterades. I **Polen** fastställdes 2002 en national ram för utbildning i entreprenörskap och entreprenörskap ingår numera i läroplanen för högstadie- och gymnasieskolor. I **Slovenien** är programmet för utveckling av företagsanda och kreativitet bland ungdomar ett första steg i en systematisk ansats. I **Förenade kungariket** kommer det att bli ett lagstadgat krav i England att arbetslivsrelaterad utbildning och företagskunskap från och med september 2004 skall ingå i läroplanen för elever i åldrarna 14-16 år. Från och med 2005 kommer alla elever i tionde årskursen (15-16 år) att få fem dagars företagserfarenhet¹⁸. I Skottland förväntas myndigheterna upprätta en ram för framtiden som en reaktion på rapporten ”*Determined to Succeed*”.

I vissa länder planeras eller pågår en översyn av den nationella läroplanen (**Bulgarien, Tjeckien, Danmark, Finland, Irland, Litauen och Spanien**).

I ett antal länder, särskilt i Central- och Östeuropa, finns det för närvarande ingen annan ram än den som erbjuds av **utomstående organisationer**, i synnerhet *Junior Achievement - Young Enterprise*.

Slutsatser

Vissa nationella och regionala myndigheter tar initiativ för att försöka få en viss struktur i främjandet av entreprenörskap genom utbildning. De flesta åtgärder som vidtas på detta område förefaller dock fortfarande ofullständiga och isolerade och ingår inte i en mer övergripande strategi för framtidens utbildning.

Det finns några **lovande tecken på en övergripande ansats** med deltagande av olika avdelningar inom den offentliga förvaltningen och andra intressenter. De flesta av dessa initiativ befinner sig dock fortfarande i inledningsskedet och det är därför ännu inte möjligt att förutse vilka resultat eller effekter de till slut kommer att få.

I allmänhet är **satsningarna fortfarande begränsade och de måste ökas betydligt**. Att se över läroplanen är endast ett möjligt första steg. Därutöver behövs det aktiva stödåtgärder för skolor och lärare. Dessa **åtgärder bör ingå i en bredare strategi som utarbetas gemensamt av olika förvaltningar**, ha kontinuitet och en väldefinierad målsättning.

Mer information om den senaste utvecklingen och om planerade nya åtgärder finns i *avsnitt 3.6 och 6*.

3.6 Omsätta politiska åtaganden i konkreta åtgärder

- *Införandet av metoder som visat sig fungera väl bör visserligen ske på frivillig väg, men **det politiska engagemanget behöver omsättas i konkret handling**. Detta kan innebära att den nationella läroplanen ändras (...) och ett antal olika **stödåtgärder** som uppmuntrar skolorna att engagera sig i utbildning för entreprenörskap (...).*

¹⁸ Definitionen av “företagserfarenhet” är bred i **Förenade kungariket**. Den omfattar alla aktiviteter som utvecklar egenskaper som gör det lättare att få anställning eller bli egenföretagare. Dessa aktiviteter kan bl.a. ske i form av projektarbete eller bildande av ett miniföretag. Detta innebär att entreprenörskap inom skolan anses omfattas av det bredare begreppet företagsaktivitet.

Åtgärder som kan vidtas av en central (eller regional) förvaltning för att främja undervisning i entreprenörskap kan ta olika former och bl.a. bestå av:

- Att se över den nationella läroplanen.
- Att ge skolorna (finansiella och andra) incitament.
- Att tillhandahålla läromedel.
- Att stödja icke-statliga och andra organisationer som främjar dessa program.
- Att främja förbindelser mellan skola och näringsliv.
- Att genomföra åtgärder för att öka medvetenheten och sprida god praxis.
- Att erbjuda lärarutbildning och motivera lärarna.

Även om man i vissa fall ändrat **den nationella läroplanen**, eller avser att göra det, för att inkludera entreprenörskap som ett övergripande tema eller ett separat ämne, finns det endast få exempel på sådana åtgärder på senare tid, åtminstone på grundskolenivå (**Tjeckien, Finland, Norge och Spanien**). I vissa länder har läroplanen för yrkesutbildning på gymnasienivå nyligen reviderats och omfattar nu entreprenörskap som ett ämne (**Österrike, Bulgarien, Finland, Ungern, Litauen och Turkiet**).

Att ändra läroplanen anses oftast inte vara det största problemet, åtminstone inte på allmän grundskole- och gymnasienivå. Den nationella läroplanen innehåller i själva verket generella riktlinjer och är ofta tillräckligt allmänt hållen för att möjliggöra undervisning i entreprenörskap. Större problem är brist på läromedel, otillräcklig motivation hos lärarna och brist på särskild lärarutbildning.

De **stimulansåtgärder** som vidtas av centrala eller regionala regeringar kan ske i form av finansiellt stöd till pilotprojekt i skolorna (t.ex. i **Nederländerna** och **Förenade kungariket**), stöd till kontakter mellan skolor och företag (t.ex. **Finland, Tyskland, Sverige** och **Förenade kungariket**), tillhandahållande av läromedel (t.ex. **Österrike, Finland, Nederländerna** och **Spanien**) eller stöd till internationella nätverk och organisationer som främjar utbildning i entreprenörskap (t.ex. **Österrike, Estland, Tyskland, Lettland, Norge** och **Polen**). Enligt uppgift ges stöd till internationella nätverk och program emellertid oftast endast i begränsad omfattning eller på projektbasis.

Spridning av god praxis verkar vara en omtyckt strategi (t.ex. i **Tjeckien, Finland, Frankrike, Tyskland, Grekland, Nederländerna** och **Förenade kungariket**) eftersom den inte kräver större ekonomiska resurser och bygger på skolornas självbestämmande. Mer strukturerade initiativ på detta område är dock fortfarande begränsade. Den senaste utvecklingen i **Frankrike** och i **Nederländerna** förefaller särskilt lovande i detta avseende.

Lärarutbildning som politisk strategi är fortfarande sällsynt. Ett exempel på detta finns i **Förenade kungariket** i **Skottland** där låg- och mellanstadielärare erbjuds särskild kompetensutveckling inom ramen för programmet för entreprenörskap i skolorna (Schools Enterprise Programme) som stöds av den skotska regeringen. Målet är att det senast 2004 skall finnas minst två lärare med utbildning i entreprenörskap i varje skola (se avsnitt 3.4).

I det följande ges en kort **översikt** över några **politiska åtgärder** som antagits av nationella eller regionala myndigheter i olika länder.

I **Österrike** infördes utbildning för entreprenörskap i yrkesskolor och yrkesgymnasier som en ny princip vid översynen av läroplanen 2002. När det gäller handelsskolor pågår försöksverksamhet med särskilda kursplaner för utbildning i entreprenörskap. Man räknar med att införliva dessa kursplaner i det reguljära skolsystemet från och med läsåret 2004-2005. Det federala departementet för ekonomi och arbetsmarknad samt det federala departementet för utbildning, vetenskap och kultur stödjer projektet "Undervisning i entreprenörskap" på grundskole- och gymnasienivå, som utvecklas i samarbete med *National Foundation for Teaching Entrepreneurship* (New York, USA). Inom ramen för detta projekt kommer mellan hösten 2002 och sommaren 2004 olika undervisnings- och läromedel att skapas, översättas och anpassas.

I **Belgien** har det vallonska ekonomidepartementet i ett försök att samordna olika befintliga initiativ inlett programmet "4 x 4 pour Entreprendre" som bl.a. har till syfte att stimulera företagandet hos unga människor. Liknande initiativ utvecklas av det flamländska ekonomidepartementet bl.a. för att integrera begreppet "miniföretag" i läroplanen.

I **Bulgarien** infördes hösten 2003 entreprenörskap som ett obligatoriskt ämne från och med trettonde årskursen i den nya läroplanen för (icke-ekonomiska) yrkesgymnasier.

I **Tjeckien** förbereder departementet för utbildning, ungdom och sport en reform av den nationella läroplanen för alla nivåer i skolan. Enligt planerna kommer utbildning i entreprenörskap att införas i den nationella läroplanen.

I **Danmark** är regeringen i färd med att utveckla en nationell strategi för entreprenörskap som omfattar flera departement. Man räknar med att offentliggöra ett policydokument i slutet av 2003. Utbildning för entreprenörskap kommer att ingå i en gemensam ram för främjande av entreprenörskap.

I **Estland** finansieras den årliga handelsmässan för elevföretag till en del av den offentliga förvaltningen. Departementet för ekonomi och kommunikationer har meddelat att det tänker stödja processen att fastställa en rättslig grund för elevföretag.

I **Finland** är förvaltningen i färd med att skapa villkor och förutsättningar för praktiska åtgärder. Entreprenörskap ingår i de nya läroplanerna för alla utbildningsnivåer och utbudet av särskild lärarutbildning har ökat. Ett nationellt entreprenörskapsprojekt kommer att inledas i början av 2004 i syfte att öka samarbetet mellan företag, skolor och lärare på regional nivå. Utbildningsstyrelsen håller på att öppna en webbplats för entreprenörskap för skolorna som kommer att innehålla undervisningsmateriel och är avsedd att främja samarbete och nätverk.

I **Frankrike** avser observationsorganet för entreprenörskapspedagogik att göra en inventering av alla institutioner som sysslar med detta slags undervisning, kartlägga de åtgärder som vidtas inom utbildningen, samla in uppgifter om program och kurser och sprida god praxis.

I **Tyskland** utvecklas initiativ på regional nivå. I flera delstater (Bremen, Berlin, Brandenburg) har ämbetsverk för skola och näringsliv byggts upp av

delstatsministerier, arbetsgivarorganisationer och privatföretag för att stärka banden mellan skola och näringsliv samt initiera och samordna projekt (t.ex. miniföretag). Läroplanen för Brandenburg stöder ”en kultur av entreprenörskap och självständighet” och rekommenderar att eleverna i nionde eller tionde årskursen deltar i ett elevföretag. Delstatsregeringen i Bremen har tillsatt en expertgrupp med medlemmar från de federala ministerierna för utbildning och ekonomi, fackföreningar, arbetsgivarföreningar och branschorganisationer för att bygga ut ekonomiutbildningen i skolorna.

På **Island** är utbildning i innovation en del av den nationella läroplanen för låg- och mellanstadiet. Ungefär en tredjedel av alla skolor deltar i tävlingen för unga uppfinnare.

I **Irland** får studerande tack vare program som *Leaving Certificate Vocational Programme (LCVP)*, *Leaving Certificate Applied (LCA)* och *Transition Year* möjlighet att delta i moduler för entreprenörskap. National Council for Curriculum Assessment (NCCA – nationella rådet för utvärdering av läroplanen) håller för närvarande på att se över läroplanen för högstadie- och gymnasienivån.

I **Lettland** har efter införandet av nationella normer för grundskolan 1998 och 2001 ekonomi blivit ett obligatoriskt ämne i läroplanen, som kan användas för undervisning i entreprenörskap.

I **Nederländerna** har under perioden 2000-2002 drygt 100 entreprenörskapsprojekt fått bidrag, på alla utbildningsnivåer från lågstadiet till universitetet. Den nuvarande strategin är främst inriktad på hur erfarenheterna från dessa pilotprojekt skall kunna spridas till andra skolor i landet. I första hand kommer god praxis att främjas inom yrkes- och högskolor. Andra utbildningsnivåer kommer att följa.

I **Norge** har stor vikt lagts vid ytterligare en revidering av den läroplan som sedan reformerna 1994 och 1997 har till syfte att främja undervisning i entreprenörskap. Ett annat exempel på en konkret åtgärd är det samordnade finansiella stödet från tre olika departement till *Young Enterprise*. Inom ramen för utbildnings- och forskningsdepartementets ”Entreprenörskap på schemat” har material och strategier utvecklats för elevföretag från lågstadie- till gymnasienivå. Regeringen har nyligen antagit en åtgärdsplan för innovation, där utbildning för entreprenörskap är ett prioriterat område.

I **Polen** införde utbildningsdepartementet 2002 en nationell ram för utbildning i entreprenörskap. Den nationella läroplanen för högstadie- och gymnasienivå omfattar numera kurser i entreprenörskap (2 timmar i veckan i allmänna och tekniska skolor, 1 timme i veckan i skolor för grundläggande yrkesutbildning). Utbildningsdepartementet har också antagit bestämmelser för att integrera befintliga initiativ från icke-statliga organisationer inom det offentliga utbildningssystemet och stöder entreprenörskap genom att samarbeta med olika organisationer som är verksamma på detta område.

I **Slovenien** ger sedan år 2000 flera departement gemensamt stöd till programmet för utveckling av företagarkultur och kreativitet bland ungdomar. I programmet deltar årligen ca 4 500 ungdomar på alla utbildningsnivåer.

I **Spanien** är syftet för den överordnade lagen 10/2002 om utbildningskvalitet att främja entreprenörsförmåga och egenföretagande i den allmänna icke-akademiska utbildningen. På dessa grunder genomfördes en översyn av den nationella läroplanen på grundskole- och gymnasienivå. Hur läroplanen konkret genomförs bestäms dock av de 17 autonoma regionerna.

I **Sverige** har Skolverket fått regeringens uppdrag att utveckla ett åtgärdsprogram för att främja kontakter mellan grundskola och arbetsliv. Verket för näringslivsutveckling (NUTEK) driver för närvarande ett program för att främja företagande bland ungdomar och förbindelser mellan skolor och näringsliv. Dessutom har regeringen nyligen givit NUTEK i uppdrag att utveckla ett utvidgat nationellt program för entreprenörskap.

I **Turkiet** ingår entreprenörskap i den nationella läroplanen för yrkesskolor och tekniska skolor på högstadie- och gymnasienivå. Undervisningen erbjuds som obligatoriskt ämne eller som tillvalsämne.

I **Förenade kungariket** har regeringen i **England** godkänt rekommendationerna från Davies-rapporten om företagande och ekonomi i utbildningen. I den vitbok om utbildning för åldrarna 14-19 år, som offentliggjordes i januari 2003, görs det uttryckliga åtagandet att alla elever mellan 14 och 16 år i framtiden kommer att få insikter i arbets- och företagslivet genom en rad lämpliga erfarenheter inom ramen för läroplanen. Dessa aktiviteter kommer att påbörjas i form av pilotprojekt under 2003-2005 och kommer därefter att införas i alla skolor på högstadie- och gymnasienivå under 2005-2006. Verksamheten kommer att finansieras med offentliga medel och kommer att stödjas av organisationer för förbindelser mellan skolor och näringsliv och av företagsrådgivare som skall hjälpa lärarna och skolorna att införa företagsutbildning. I **Skottland** är programmet för entreprenörskap i skolorna ett samarbete mellan den skotska regionregeringen och näringslivet. Syftet med detta treåriga program är att alla elever skall ha fått minst två företagserfarenheter när de går ut mellanstadiet. För närvarande håller myndigheterna på att granska den senaste rapporten om entreprenörskap "*Determined to Succeed*".

I vissa länder (som **Grekland** och **Portugal**) förefaller ansträngningarna för närvarande för det mesta inriktas på högskolenivån (universitet) och på mer specifik utbildning i hur man bildar ett företag. I dessa länder krävs fortfarande större medvetenhet om vikten av undervisning i entreprenörskap på lägre utbildningsnivåer.

Sedan avslutningen av miniföretagsprogrammet "*IG students*" (nedlagt i juli 2002), som finansierades av regeringen och genomfördes på bred front i hela landet, har **Italien** för närvarande ingen strategi eller inget program på nationell nivå med specifik inriktning på utbildning i entreprenörskap, även om det finns initiativ på lokal nivå. De nationella myndigheterna har emellertid vidtagit åtgärder som avser tekniska skolor och yrkesskolor på högstadie- och gymnasienivå i mål 1-områden genom att stödja arbetet med virtuella företag och främja kontakter mellan skolor och näringsliv.

I ett antal länder planeras nya initiativ. Mer information om framtidsperspektiven ges i *avsnitt 6*.

På europeisk nivå förefaller dock de redan pågående och de planerade nya initiativen **sammanlagt inte vara tillräckliga för att utbildning i entreprenörskap skall bli allmänt utbredd i skolsystemet och tillgänglig för alla studerande.**

Slutsatser

Undersökningen visar att – även om politiska åtgärder för att främja utbildning i entreprenörskap hittills endast vidtagits i begränsad omfattning – det **kan finnas olika sätt att gå vidare på detta område.**

Entreprenörskap bör införas i läroplanen när detta är relevant, beroende på utbildningssystemets struktur och den specifika situationen i varje land. Att **se över den nationella läroplanen** är i själva verket ett viktigt initiativ som tagits av flera förvaltningar, även om man endast i ett fåtal fall konsekvent har inriktat sig på alla utbildningsnivåer.

Det **behövs** i alla fall **stimulansåtgärder** med tanke på **den stora handlingsfrihet som skolor och lärare har.** Hittills har aktiva stimulansåtgärder dock endast vidtagits i begränsad omfattning.

Utbyte och spridning av god praxis är ett värdefullt verktyg, men används inte i någon större utsträckning. Kraftigare insatser behövs både på nationell och på europeisk nivå. Spridning av god praxis kan vara en lämplig väg för att nå framsteg på detta område, eftersom detta bidrar till att öka insikten och motivationen bland läroanstalter och lärare.

Bristen på lärarutbildning är fortfarande ett stort hinder och en aspekt som måste beaktas i alla strategier för utbildning i entreprenörskap som skall vara heltäckande. De åtgärder som vidtas i dag för att utveckla **läromedel** och erbjuda **lärarutbildning** visar sig vara sporadiska och fortfarande otillräckliga.

Vid sidan av de direkta åtgärder som måste vidtas av de berörda myndigheterna bör man också ta vara på de initiativ som tas av **internationella nätverk och icke-statliga organisationer.** Program som *Junior Achievement*, miniföretag, övningsföretag och andra bör erkännas och få stöd av myndigheterna och integreras bättre i läroplanerna, eftersom de erbjuder väl beprövade metoder som skolorna kan ha användning av. Dessa program har också visat sig ha god förmåga att dra till sig intresse från privata partner och sponsorer. **Partnerskap mellan privata och offentliga aktörer** är ett mycket viktigt medel för att utveckla utbildning i entreprenörskap. Detta är en aspekt som behöver främjas ännu mer. Myndigheterna bör avsätta finansiella resurser som kan motsvaras av privata medel, så att offentliga initiativ kan fungera som katalysator för den privata sektorns deltagande i utbildningen.

3.7 Insamling av kvantitativa uppgifter

- *Det är mycket viktigt för de framtida politiska åtgärderna på området att det upprättas **exakta, heltäckande och objektiva kvantitativa uppgifter** (...).*

När det gäller att förbättra insamlingen av kvantitativa uppgifter om utbildning i entreprenörskap på alla nivåer (som antal skolor som erbjuder entreprenörskapsaktiviteter, antal elever som deltar i sådana aktiviteter osv.) är situationen ungefär densamma i alla undersökta länder: **det finns för närvarande inga konkreta planer på att satsa på detta.**

I dag finns det endast uppgifter om specifika projekt och några välkända program. Så får t.ex. medlemmarna av internationella organisationer som *Junior Achievement-*

Young Enterprise och *EUROPEN* (övningsföretag) i regel kvantitativa uppgifter om sitt eget program. Det går också att få uppgifter om ett antal åtgärder som utvecklats på nationell eller lokal nivå. Samlade uppgifter om utbildning i entreprenörskap som helhet saknas dock. Kvantitativa uppgifter om resultaten av vissa särskilda program skulle i vissa fall kunna användas som värdefulla indikatorer (se avsnitt 5), men kommer naturligtvis inte att ge en helhetsbild.

Det behövs kvantitativa uppgifter för att få kontinuitet i processen och mäta framstegen på nationell och europeisk nivå. **Österrike** ifrågasätter dock betydelsen av kvantitativa uppgifter, eftersom man anser att sådana uppgifter kan vara vilseledande om de inte kompletteras med kvalitativ information och inte kommer att ge en rättvis bild av hur framgångsrika de genomförda åtgärderna har varit.

I allmänhet kan svårigheterna att samla in uppgifter på nationell nivå bero på följande faktorer:

- Uppgiften kräver särskild personal och särskilda ekonomiska resurser.
- Definitionen av utbildning i entreprenörskap saknas eller är oklar.
- Det faktum att initiativen ofta genomförs på egen hand av skolor och aktörer utanför utbildningssystemet gör det svårt för de centrala myndigheterna att samla in heltäckande information.

Andra större hinder kan vara att frågan beror på olika ämbetsverk och departement, att det brister i samordningen mellan olika avdelningar inom den nationella förvaltningen, att systemet är decentraliserat eller att man inte vill belasta skolorna i onödan.

Nästan alla länder uppger att de för närvarande **inte har några planer** på att samla in uppgifter i större utsträckning, men det finns en del undantag.

Finland kommer snart att börja samla in uppgifter tack vare gemensamma ansträngningar från läroanstalter, Utbildningsstyrelsen, utbildningsdepartementet och statistikkontoret. Man kan således räkna med fler uppgifter från och med 2005-2006.

I **Frankrike** har det nyligen etablerade observationsorganet för entreprenörskapspedagogik för avsikt att genomföra en åtgärdsinventering och att samla in uppgifter om olika program och kurser. Man vet ännu inte om denna institution kommer att kunna samla in heltäckande kvantitativa uppgifter i framtiden. Fram till i dag har 40 åtgärder på högstadie- och gymnasienivå kartlagts och 145 på högskole- och universitetsnivå. Mer kompletta uppgifter kommer att bli tillgängliga om 2-3 år.

I **Grekland** avser utbildningsdepartementet att ta itu med problemet och lägga fram särskilda förslag för att upprätta indikatorer som är samstämmiga med andra medlemsländers.

I **Norge** har man inom ramen för handlingsplanen för innovation tillsatt en arbetsgrupp som bl.a. kommer att diskutera en fortlöpande strategi för insamling av uppgifter om utbildning i entreprenörskap.

I **Polen** har utbildningsdepartementet i år börjat samla in uppgifter om utbildning i entreprenörskap bl.a. på högstadie- och gymnasienivå inom ramen för regeringsprogrammet "Entreprenörskap-Utveckling-Sysselsättning II" för 2002-2004. Uppgiftsinsamlingen gäller 5 % av alla allmänt inriktade högstadie- och gymnasieskolor och 10 % av alla skolor för grundläggande yrkesutbildning. Avsikten

är att samla in kvantitativ och kvalitativ information, i synnerhet om de kurser som rekommenderas av utbildningsdepartementet. Arbetet väntas bli klart april 2004.

I **Turkiet** fick KOSGEB (Verket för utveckling av små och medelstora företag) 2003 i uppdrag att börja samla in uppgifter på nationell nivå som ett första steg i en ny handlingsplan. De första resultaten förväntas bli klara i slutet av 2004.

I **Förenade kungariket** räknar man i **England** med att genomförandet av rekommendationerna i Davies-rapporten kommer att leda till att betydligt mer information om omfattningen av utbildningen i entreprenörskap i skolorna kommer att bli tillgänglig 2006. I **Skottland** samlas det in uppgifter från de skolor som har entreprenörskapsaktiviteter på sin officiella kursplan inom ramen för det enda nationella programmet (programmet för entreprenörskap i skolorna). Regionregeringen tänker utvidga denna verksamhet i hela Skottland både på grundskole- och gymnasienivå och göra uppgiftsinsamling till en integrerad del av programmets genomförande. Heltäckande statistik bör finnas tillgänglig i slutet av 2006. Bedömningsmetoder för framtida aktiviteter kommer att vara ett inslag de åtgärder som vidtas till följd av rapporten "*Determined to Succeed*".

Slutsatser

Ett antal länder uppger att vissa ansträngningar kommer att göras på området och att fler uppgifter kan komma att bli tillgängliga under de närmaste åren, men antingen har de inga konkreta planer för ögonblicket eller också planerar de partiella åtgärder med ganska begränsad räckvidd.

Generellt sett förväntas **inga större datainsamlingsåtgärder vidtas på kort sikt** bortsett från nyssnämnda begränsade insatser. Det är inte heller sannolikt att man inom två eller tre år kommer att ha tillgång till heltäckande uppgifter.

Detta innebär att man – för att **mäta framstegen** på kort sikt – i huvudsak kommer att vara hänvisad till kvalitativa indikatorer, t.ex. bedömningar av huruvida ett antal förutsättningar som är viktiga för utvecklingen av utbildning i entreprenörskap har skapats eller inte, samt till partiella kvantitativa indikatorer, dvs. bedömningar som gäller genomförandet av ett begränsat antal väl identifierade (eller identifierbara) program och inte samtliga entreprenörskapsrelaterade aktiviteter i skolorna.

Denna fråga utvecklas vidare i *avsnitt 5 och 6.3*.

4 Några exempel på övergripande strategier eller politiska åtgärder som antagits av nationella (eller regionala) myndigheter på detta område

Ett antal exempel på god praxis avseende särskilda program eller undervisningsmetoder togs upp under den föregående fasen av detta projekt och beskrivs i rapporten från november 2002.

I detta dokument är avsikten att inrikta sig på politiska åtgärder. Därför ges i det följande några exempel på enhetliga strategier och åtgärder som utvecklats av regeringar som illustration på hur myndigheterna tar itu med frågan och som en möjlig inspirationskälla för politiska beslut i andra länder. Utbyte av erfarenheter och god praxis är i själva verket av yttersta vikt i denna fas av utvecklingen av utbildning i entreprenörskap i Europa.

Följande exempel visar hur främjandet av detta slags undervisning kan angripas systematiskt i ett land eller en region genom att tonvikten läggs på nationella eller regionala politiska åtgärder och inte på åtgärder på skolnivå eller mycket lokal nivå.

Några exempel på enhetliga strategier som genomförts på nationell eller regional nivå gavs redan i rapporten från november 2002 och kommer inte att tas upp igen i denna rapport. Det gäller i synnerhet följande:

- I **Spanien** är egenföretagande ett uttryckligt mål för det grundläggande systemet för yrkesutbildning. Programmen fastställs gemensamt av utbildningsdepartementet och de autonoma regionerna och innehållet kan anpassas till lokala förhållanden.
- I **Sverige** ger projektet ”Prio 1” som drivs av länsstyrelsen i Västerbottens län stöd till över 100 lokala projekt i länets 15 kommuner.

Mer detaljerade uppgifter om dessa initiativ finns i föregående rapport¹⁹.

1. Åtgärd

Att sprida information och främja utbyte av god praxis är typiska exempel på uppgifter som effektivt kan genomföras på central regeringsnivå.

Exempel

- *Organet för övervakning av metoder för undervisning i entreprenörskap (Frankrike)*

Den franska regeringen har skapat ett observationsorgan för entreprenörskapspedagogik på högstadie-, gymnasie- och högskolenivå. Organet skall inrikta sig på befintlig verksamhet för att öka medvetenheten bland studerande och för att ge specifik undervisning i entreprenörskap och ämnar göra en förteckning över de läroanstalter som bedriver detta slags undervisning. Huvudmålet är att kartlägga de åtgärder som vidtas, samla in uppgifter om olika program och kurser, sprida metoder

¹⁹ Expertgruppens rapport från november 2002, sidorna 47 och 48.
http://europa.eu.int/comm/enterprise/entreprenörskap/support_measures/training_education/index.htm

för och information om undervisning i entreprenörskap för att underlätta utbyte av erfarenheter och möjliggöra en utvärdering av dessa.

Organet sorterar under en styckommitté med företrädare från tre regeringsdepartement samt olika ämbetsverk och organisationer.

I centrum för organets arbete står en nationell databas som så småningom kommer att omfatta alla utbildningssystemets nivåer: låg-, mellan- och högstadium samt gymnasium, högre utbildning och vidareutbildning.

I april 2002 lanserades en webbplats²⁰ som ger gratis tillgång till databasen och ett antal resurser med koppling till utbildning i entreprenörskap (förteckning över forskning inom undervisning i entreprenörskap, litteraturförteckningar, rapporter från olika erfarenheter och läromedel).

Vid tidpunkten för upprättandet av denna rapport hade 40 åtgärder kartlagts på grundskole- och gymnasienivå och 145 på högskolenivå. Mer fullständiga uppgifter kommer att finnas inom 2-3 år.

Detta är en intressant metod för att på ett både systematiskt och samordnat sätt främja, övervaka och utvärdera utbildning i entreprenörskap i ett land.

2. Åtgärd

Centrala myndigheter kan underlätta utvecklingen av utbildning i entreprenörskap genom att ge skolorna incitament.

Exempel

- *Särskild kommission för ”entreprenörskap och utbildning” (Nederländerna)*

En särskild kommission för ”entreprenörskap och utbildning” (från lågstadiet till högskolan) har inrättats med uppgift att främja pilotprojekt och samla in goda exempel som lätt kan tas över av andra läroanstalter. Ekonomidepartementet ger ekonomiskt stöd för utveckling av pedagogiska metoder och läromedel och för andra verksamheter (t.ex. seminarier och lärarutbildning). Tanken är att centralregeringen inte skall föreskriva utan underlätta.

Under perioden 2000-2002 subventionerades över 100 entreprenörskapsprojekt på alla utbildningsnivåer (från lågstadiet till högskolan). Bidragen har nu upphört, eftersom fortsatt bidragsgivning endast skulle leda till att ”liknande” projekt inleddes. I dag inriktas strategin på att sprida ett urval av dessa pilotprojekt som förebilder till andra skolor i landet. Det nya i arbetssättet är att de nationella myndigheterna arbetar tillsammans med projektledarna, eftersom det är de som har den bästa kunskapen om hur arbetet fungerar i praktiken och om vilken organisation som krävs, t.ex. hur man konkret arbetar in entreprenörskap i läroplanen och hur man får andra parter, bl.a. företag, att engagera sig osv. Allt detta håller på att sammanfattas i praktiska handböcker för skolorna. Dessutom kommer man med hjälp av olika marknadsföringsinsatser att sprida projekten som standardiserade eller skraddarsydda moduler eller program.

²⁰ www.entreprenuriat.net

Under den första etappen satsar man på att främja god praxis i yrkesutbildning och högre utbildning. Mot bakgrund av de resultat som uppnås kommer därefter under 2004 en motsvarande satsning att göras på grundskolan och gymnasiet.

Metoden är ett sätt att stödja och stimulera utbildning för entreprenörskap, utan att föreskriva någon särskild modell.

3. Åtgärd

En centralförvaltning kan arbeta konsekvent för att skapa ramar och förutsättningar för genomförandet av praktiska åtgärder.

Exempel

Att skapa en ram för praktiska åtgärder (Finland)

I Finland har entreprenörskap fått plats i de nya läroplansgrunderna för grundskole-, gymnasie- och yrkesutbildningen. Utbudet av särskild lärarutbildning har ökat.

2002 tillsatte undervisningsministeriet en styrgrupp för företagande (med ett förordnande fram till 2005) med uppgift att utveckla och samordna utbildningen i entreprenörskap på olika utbildningsnivåer. Gruppen består av 17 medlemmar från olika ministerier, organisationer och utbildningsmyndigheter och kommer att inrikta sig på tre områden: att stärka regionala nätverk, att producera material för undervisning i entreprenörskap och att öka informationen om entreprenörskap genom fortbildning och kontakter med företag och näringsliv.

Ett nationellt entreprenörskapsprojekt kommer att inledas i början av 2004 för att öka samarbetet på regional nivå mellan företag, skolor och lärare. Utbildningsstyrelsen håller på att skapa en webbplats för entreprenörskap för skolorna som kommer att innehålla lektionsmaterial och är avsedd att främja samarbete och nätverk.

En rad olika åtgärder som vidtas av de nationella myndigheterna och som alla bidrar till att skapa gynnsamma förutsättningar för undervisning i entreprenörskap.

4. Åtgärd

Centralförvaltningen kan anta en övergripande strategi för att få in entreprenörskap på alla utbildningsnivåer.

Exempel

- Nationell strategi och handlingsplan för innovation (Norge)

Den norska regeringens mål är att få in entreprenörskap i på alla utbildningsnivåer. Detta mål lades till grund för den strategiska plan som Utdannings- og forskningsdepartementet utvecklade 1997 och som nu avgör inriktningen på utbildningen i entreprenörskap från grundskolan till högskolan.

Strategin genomförs i form av en kraftfull gemensam satsning av utbildningsväsendet, den övriga offentliga sektorn och näringslivet. De viktigaste åtagandena gäller bl.a. följande:

- Elevföretag (från låg- till högstadiet).

- Ungdomsföretag (på gymnasienivå).
- Samarbetsavtal mellan skolor och företag.
- Kurser i arbetslivskunskap och entreprenörskap.
- Ettåriga kurser i entreprenörskap för högskolestuderande på grundnivå.

Young Enterprise Norge började redan 1997 erbjuda elever från och med gymnasienivå möjligheten att delta i företagsprogrammet. Sedan dess har en handlingskraftig organisation byggts upp med en central organisation och lokala kontor i varje fylke (län). Young Enterprise Norge får finansiellt stöd från Kommunal- och regionaldepartementet, Närings- och handelsdepartementet samt Utdannings- och forskningsdepartementet. Stödet höjdes under 2002 och Young Enterprise har utvecklat nytt material och nya metoder för alla skolnivåer.

Under 1998 startade Utdannings- och forskningsdepartementet projektet "Entreprenörskap på schemat". Inom ramen för detta projekt har material och strategier utvecklats för elevföretag samt kurser i "arbetsliv" med inriktning på nätverkssamarbete med det lokala näringslivet. Departementet kommer att bygga ut initiativet och sprida konceptet till andra skolor och fylken.

Den nya regeringen fäster särskilt stor vikt vid att främja entreprenörsfärdigheter på alla utbildningsnivåer. Under 2002 antogs en åtgärdsplan för innovation som bl.a. omfattar utbildning för entreprenörskap. En arbetsgrupp bestående av företrädare från tre departement tillsattes för detta specifika område. Syftet är att åstadkomma en bättre samordnad och mer heltäckande politik 2004.

Tack vare den nationella strategin säkerställs ett konsekvent tillvägagångssätt och erbjuds en rad möjligheter. Strategin bygger på nära samarbete mellan berörda departement och innebär ett stort engagemang för utbildning i entreprenörskap och innovation.

5. Åtgärd

Den ordinarie läroplanen kan användas för att föra in utbildning i företagande som ett obligatoriskt inslag i personlighetsutvecklingen på låg- och mellanstadienivå.

Exempel

- Den tecknade serien "Bill och Bull skapar ett företag" på låg- och mellanstadienivå (Luxemburg)

I Luxemburg innehåller den obligatoriska kursplanen för sjätte årskursens franska på låg- och mellanstadienivå ett moment som helt ägnas åt hur man bildar ett företag. Detta moment bygger på en tecknad serie "Bill och Bull skapar ett företag". Det gör ett företags natur begriplig för barn med hjälp av lämpliga termer och texter. Serien skildrar hur några välkända seriefigurer kommer in i affärsvärlden. Deras äventyr hjälper till att förklara den roll som företagen spelar i samhället och introducerar viss ekonomisk terminologi. Eleverna gör övningar som bygger på innehållet i texten.

Detta avsnitt ingår i läroplanen och är obligatoriskt i alla skolor på låg- och mellanstadienivå. Det är således avsikten att varje elev som går genom låg- och mellanstadiet i Luxemburg skall läsa detta moment.

Programmet har också antagits av skolorna i Nord-Pas de Calais i Frankrike.

Metoden förefaller väl anpassad till åldersgruppens behov och intressen. I denna ålder kan inläring genom visuella symboler vara mycket effektiv. Metoden bygger dessutom på en värld som barnen väl känner till – tecknade serier och skämttidningar. Detta är ett enkelt sätt att ge eleverna en första inblick i entreprenörskap.

6. Åtgärd

En regional regering kan på ett konsekvent sätt främja utbildning i entreprenörskap genom att finansiera och stödja utvecklingen av program på lokal nivå och anpassa skolornas kursplaner därefter.

Exempel

- *Utbildning i entreprenörskap i Asturias (Spanien)*

Regeringen i regionen Asturien (1 100 000 invånare) spelar en aktiv roll för att främja utbildning i entreprenörskap. Ett statligt företag som ägs av departementet för arbetsmarknad och industri, Valnalón, arbetar tillsammans med departementet för utbildning och kompetens på att utforma och genomföra program för entreprenörskap på olika utbildningsnivåer. Samarbetsvillkoren har fastlagts i ett samarbetsavtal. Alla program finansieras helt av Asturiens regering som öronmärkt ett belopp på 500 000 euro om året för främjande av entreprenörskap. Med stöd av den regionala regeringen har Valnalón²¹ utformat och utvecklat olika program för alla utbildningsnivåer.

- **På låg- och mellanstadienivå:** Utbildningsprogrammet *Una e en mi escuela (EME)* gäller elever från 5-12 år. Huvudsyftena är att utveckla entreprenörsfärdigheter, skapa förbindelser mellan skolor och näringsliv och främja ett ämnesövergripande synsätt. Från läsåret 2003/2004 kommer 323 skolor på låg- och mellanstadiet (8 % av alla skolor i regionen) att delta.

- **På högstadienivå:** Utbildningsprogrammet *Empresa Joven Europea (EJE)* riktar sig till elever från 14-16 år. Under ett helt läsår bildar och förvaltar eleverna ett import- och exportföretag. Eleverna kommunicerar med partnerskolor i utlandet, placerar och expedierar beställningar och säljer importerade varor på sin lokala marknad. Projektet ingår i **regionens läroplan** för högstadiet. Detta innebär att EJE kommer att undervisas som ett tillvalsämne från och med läsåret 2003/2004 då 171 högstadie- och gymnasieskolor (20 % av alla skolor i regionen) kommer att delta i programmet.

- **Gymnasie- och yrkesskolor:** *Taller de Empresarios* genomförs inom "Bachillerato" (allmän gymnasienivå) för 17-18-åringar och inom "Ciclos formativos" (vid yrkesgymnasierna) för 16-25-åringar. De viktigaste målen är att ge de studerande en inblick i entreprenörskap och göra dem medvetna om egenföretagande som karriäralternativ. Programmet omfattar alla skolor i Asturien (både allmän och yrkesinriktad utbildning). Man räknar med att 100 läroanstalter kommer att delta från och med läsåret 2003/2004, dvs. **100 %** av alla gymnasie- och yrkesskolor.

Detta är ett exempel på ett konsekvent genomtänkt tillvägagångssätt på regional nivå som använder sig av olika instrument och riktar sig till alla utbildningssektorer

²¹ www.valnalon.com

genom samarbete med en institution som är specialiserad i utformningen av utbildningsprogram.

7. Åtgärd

Myndigheterna kan se till att konkreta framsteg görs genom att sätta upp högt ställda kvantitativa mål som skall nås med hjälp av lämpliga ekonomiska resurser, medverkan av privata partner och åtgärder för att motivera skolor och lärare.

Exempel

- Schools Enterprise Programme (Förenade kungariket, Skottland)

Programmet för entreprenörskap i skolorna i Skottland är ett samarbete mellan den skotska regionregeringen och näringslivet. Syftet med programmet, som varar i tre år, är att alla elever på låg- och mellanstadiet (för närvarande 2 300 skolor med 425 000 elever) skall ha fått minst två företagserfarenheter²² när de går ut mellanstadiet. Programmet omfattar en rad aktiviteter för klassrummet som är utformade på ett sätt som passar in i läroplanen och hjälper ungdomarna att utveckla viktiga färdigheter för arbetslivet samtidigt som de främjar företagandet. Ett viktigt inslag för programmets framgång är att exempel på god praxis kommer att identifieras genom en rad PR-evenemang i hela Skottland.

Programmet genomförs med hjälp av ett trettiotal lokala samordnare som ger direkt stöd till klasslärarna. Sjutton lokala utvecklingsplaner har utarbetats som mall för programmets utveckling. Förstklassiga läromedel för undervisning i entreprenörskap har redan skapats och ytterligare undervisningsmaterial kommer att publiceras under programmets gång. En mindre styrgrupp kommer att finnas på nationell nivå och initiativet omfattar ett forskningsinslag som gäller införandet av utbildningen i läroplanen och utbildningens positiva ekonomiska effekter.

Programmet stöds till alla delar av den skotska regionregeringen som också står för hälften av finansieringen. Privata partner bidrar med donationer.

Målet för 2004, då programmet kommer att avslutas, är att varje skola aktivt skall ha deltagit i programmet och har minst två lärare med utbildning i entreprenörskap.

Ett brett upplagt initiativ med stor genomslagskraft på elevpopulationen och med väldefinierade mål.

8. Åtgärd

Myndigheterna kan skapa en lämplig ram genom att införa begreppen kreativitet och innovation i läroplanen för låg- och mellanstadiet samtidigt som de främjar genomförandet av ett specifikt program på nationell nivå.

Exempel

- "Tävling för unga uppfinnare" på låg- och mellanstadiet (Island)

²² För en definition av "företagserfarenhet" i Förenade kungariket hänvisas till fotnot 14 på sidan 24.

På Island läggs stor vikt vid innovation genom tävlingen ”Unga uppfinnare”²³, som är integrerad i den nationella läroplanen och i vilken ungefär en tredjedel av alla låg- och mellanstadieskolor deltar. Initiativet inleddes 1991 och antalet deltagande skolor ökar varje år.

Programmet har sitt ursprung i det svenska projektet ”Finn upp”. Huvudmålet är att uppmuntra elevernas kreativitet, utveckla deras idéer och presentera dem i en tävling. Vinnarna får ett pris för formgivning och uppfinning.

Ungefär 60 av 190 skolor på låg- och mellanstadienivå deltar i tävlingen och erbjuder kurser i samband med den. Under 2002 lades nästan 2 500 tävlingsförslag fram.

Även om inriktningen i huvudsak ligger på kreativitet och innovation har några skolor tagit tillfället i akt för att erbjuda en mer fullständig utbildning i hur man startar och driver ett företag.

Ett intressant exempel på hur ett väletablerat program kan stimulera kreativitet och innovation hos barn på låg- och mellanstadiet genom lekfulla och roliga aktiviteter som är väl anpassade till denna utbildningsnivå.

9. Åtgärd

Utbildningsmyndigheterna kan främja entreprenörskap genom att kombinera två olika tillvägagångssätt: att integrera relevanta program i den nationella läroplanen och att stödja sig på självständiga initiativ som är inbyggda i en enhetlig ram.

Exempel

- Att integrera entreprenörskapsaktiviteter i läroplanen för högstadie- och gymnasienivå (Irland)

På högstadie- och gymnasienivå utvecklas tre program på nationell nivå under ledning av utbildningsdepartementet:

- Det ettåriga programmet TYP (*Transition Year Programme*) är avsett att underlätta övergången från högstadiet (*Junior Cycle*) till gymnasiet (*Senior Cycle*). Syftet är att förbereda de studerande för yrkeslivet i en arbetslivsförebådande miljö och bl.a. utveckla deras entreprenörsförmåga. Ungefär 35 % av högstadieeleverna väljer övergångsåret.
- Gymnasieprogrammet LCVP (*Leaving Vocational Programme*) har ett starkt inslag av yrkesutbildning och ger de studerande möjlighet att utveckla sin förmåga till självstyrd inläring, innovation och entreprenörskap. Programmet riktar sig till elever i åldrarna 16-18 år och erbjuds i ca 500 skolor med deltagande av 35 000 elever.
- Gymnasieprogrammet LCA (*Leaving Certificate Applied*) innehåller obligatoriska kursmoduler i företagskunskap där entreprenörskap sätts in i ett yrkesmässigt samband. Programmet riktar sig till elever i åldrarna 16-18 år och väljs av 6 % av gymnasieeleverna.

Alla tre dessa statliga program omfattar aktiva inlärningsprocesser. Att skapa och förvalta miniföretag eller anordna evenemang, t.ex. en branschmessa, är en del av erfarenheterna. Dessutom tittar många studerande närmare på små, medelstora och

²³ www.innoed.is

större företag på orten. Sammanlagt får ungefär 43 000 studerande på gymnasienivå varje år en viss arbetslivserfarenhet genom dessa program.

Aktiviteter som bygger på "learning by doing" genom att de studerande driver miniföretag ingår t.ex. i det obligatoriska statliga programmet. Dessutom finns det andra icke-obligatoriska program i Irland som utvecklats av en rad olika aktörer och som kan få stöd från den offentliga sektorn och integreras i den befintliga strukturen.

Det finns olika program som vart och ett har uttalade och sammanhängande mål. Dessa program växlarverkar och samexisterar med nya initiativ från den privata sektorn eller partnerskap.

10. Åtgärd

De nationella myndigheterna kan sätta fart på hela systemet genom att sätta upp högt ställda mål samt avsätta de resurser och ge de incitament som behövs för att uppnå dessa mål.

Exempel

- Företagserfarenhet för elever i åldrarna 14-19 år (Förenade kungariket, England)

I Davies-rapporten om företagande och ekonomi i utbildningen som lades fram för finansministern, utbildningsministern och ministern för handel och industri i februari 2002 rekommenderas att alla ungdomar skall få möjlighet att någon gång under skolgången få erfarenhet från företagslivet²⁴ och att tillräckliga resurser för fem dagars erfarenhet per elev avsätts. Regeringen har godkänt dessa rekommendationer och i ett policydokument om framtiden för utbildningen för 14-19-åringar uttryckligen åtagit sig att se till att alla 14-16-åringar i framtiden kommer att få inblick i arbets- och företagslivet genom en rad lämpliga erfarenheter inom ramen för läroplanen.

Efter offentliggörandet av rapporten "14-19-åringar: Möjligheter och kompetens" införs från september 2004 ett lagstadgat krav på att elever i åldrarna 14-16 år skall få arbetslivsrelaterad undervisning och "entreprenörsförmåga kommer att vara ett klart uttalat mål" för denna undervisning.

Tyngdpunkten i politiken i dag ligger i att se till att sekundärskolorna får tillräckliga resurser under perioden 2003-2006 för att kunna genomföra rekommendationerna i Davies-rapporten. Detta innebär att man under 2003-2005 kommer att genomföra en rad pilotprojekt för att därefter genomföra åtagandet fullt ut under 2005-2006. Under 2003-2005 kommer ett antal skolor att väljas ut för försöksverksamhet med detta slags undervisning. På grundval av dessa erfarenheter kommer finansieringen därefter att under 2005-2006 göras tillgänglig för alla skolor på högstadie- och gymnasienivå. Vägledning, stödmaterial, stöd från företag och lärarutbildning ingår i programmet. Senast år 2006 bör varje elev vid 14-15 års ålder få fem dagars företagserfarenhet.

Ett exempel på en regering som med finansiella medel uppmuntrar och stöder undervisning i entreprenörskap och utnyttjandet av erfarenheterna från nyskapande pilotprojekt i skolorna i samarbete med företag.

²⁴ För en definition av "företagserfarenhet" i Förenade kungariket hänvisas till fotnot 14 på sidan 24.

11. Åtgärd

Inom den grundläggande yrkesutbildningen på högstadie- och gymnasienivå kan specifik undervisning i hur man bildar och driver ett företag vara särskilt effektiv. Offentliga myndigheter kan främja utbildning i entreprenörskap genom att införa detta koncept i läroplanen för yrkesutbildning på högstadie- och gymnasienivå och genom att stödja konkreta aktiviteter.

Exempel

Undervisning i entreprenörskap i yrkesskolor på högstadie- och gymnasienivå (Österrike)

Departementet för utbildning, vetenskap och kultur stöder utbildning i entreprenörskap genom att införa konceptet i de nationella läroplanerna. Ambitionen är att denna utbildning skall erbjudas i alla yrkesskolor på högstadie- och gymnasienivå.

I Österrike erbjuds grundläggande yrkesutbildning antingen inom ramen för det dubbla systemet (utbildning kombinerad med praktik) eller i yrkesskolor på högstadie- och gymnasienivå. Yrkesutbildningen i det dubbla systemet tar 3-4 år under vilka eleven får företagspraktik och yrkesutbildning på deltid i en yrkesskola. Utbildning i entreprenörskap ingår i läroplanen för yrkesskolor på högstadie- och gymnasienivå²⁵, t.ex. genom att eleverna driver ett övningsföretag. De elever som har fullföljt sina studier i en yrkesskola behöver inte ta entreprenörsexamen, vilket är ett lagligt krav för att bli egenföretagare i en lagreglerad yrkesverksamhet, eftersom de kunskaper som krävs redan ingår i skolutbildningen.

De skolor som har det bredaste utbudet av utbildning i entreprenörskap i Österrike är högstadie- och gymnasieskolorna inom den företagsekonomiska linjen (handelsskolor), där ämnet ingår i läroplanen. I dessa skolor är entreprenörskap både en didaktisk princip och ett fullvärdigt ämne. De erbjuder också närbesläktade aktiviteter som övningsföretag och projektarbete. Särskilda moduler har prövats inom ramen för kurser i att bilda och förvalta företag samt kurser i entreprenörskap och företagsledning. Från och med 2004/2005 kommer regeringen att ta med dessa moduler i läroplanen för alla handelsskolor i Österrike.

Aktiviteter som innebär att elever driver ett övningsföretag ingår redan i de olika läroplanerna. Regeringen sponsrar arbetet med övningsföretag flera timmar i veckan under ett läsår för alla elever i handelsskolor (där detta är ett obligatoriskt ämne) och i andra läroanstalter på högstadie- och gymnasienivå (där detta är ett frivilligt ämne). Ca 10 000 elever deltar varje år i dessa aktiviteter. Den nödvändiga lärarutbildningen finansieras helt av staten. I skolorna inrättas särskilda lokaler som liknar moderna företagskontor. Det österrikiska centrumet för övningsföretag (ACT) vidtar regelbundet åtgärder i samarbete med utbildningsdepartementet för att förbättra kvaliteten på dessa program. ACT finansieras av utbildningsdepartementet och erbjuder skolorna kostnadsfria tjänster.

En rad åtgärder för att utveckla undervisning i entreprenörskap i yrkes- och handelsskolor genom att anpassa den nationella läroplanen och främja genomförandet av specifika program.

²⁵ Teknik- och handelslinje, kommersiella yrken och turistlinje, jord- och skogsbrukslinje, ekonomisk linje, mode- och konfektionsteknisk linje.

12. Åtgärd

De offentliga myndigheterna på nationell och lokal nivå kan spela en viktig roll när det gäller att främja förbindelser och kontakter mellan skolor och företag.

Exempel

- *Förbindelser mellan skola och näringsliv (Förenade kungariket)*

Det finns ett nationellt system i England (sedan april 2001) för att främja förbindelser mellan skola och näringsliv. Ansvar för mekanismen ligger på *Learning and Skills Council* (LSC), det organ som finansierar all utbildning över den obligatoriska nivån. LSC inbegriper ett konsortium av särskilda organ för förbindelser mellan skola och näringsliv i vart och ett av sina 47 lokalområden. Varje konsortium måste utarbeta en utvecklingsplan med förslag till aktiviteter för att länka samman skolor och företag. I många av utvecklingsplanerna ingår "främjande av företagande" i de föreslagna aktiviteterna.

Varje konsortium skall omfatta en rad organisationer som sysslar med utbildning i entreprenörskap. Det gäller ofta lokala aktiviteter av *Young Enterprise UK* som sponsrar grupper av skolor och elever (15-19 år) för att utveckla och driva ett företag under ett år under eller utanför lektionstiden samt program både på grundskole- och gymnasienivå men även andra organisationer som *Businessdynamics*, *Project Trident* och *National Foundation for Teaching Entrepreneurship* (NFTE).

Ett annat organ som finns med i de flesta konsortier är det så kallade skol- och näringslivspartnerskapet. Detta är fristående lokala organ, av olika ursprung, som dels anordnar praktikperioder i företagen för både elever och lärare i syfte att ge dem arbetslivserfarenhet, dels hjälper till att skapa individuella band mellan skolor och företag på orten.

Systemet utgör en nationell ram för att främja partnerskap och säkerställer att alla områden (städer, landsbygd osv.) omfattas.

5. Indikatorer och möjliga mål

Den öppna samordningsmetoden, som definierades i slutsatserna från rådets möte i Lissabon som ett sätt att sprida bästa praxis och nå en mer samlad inriktning på EU:s viktigaste mål, genomförs med hjälp av verktyg som indikatorer och benchmarking, utbyte av erfarenheter, inbördes utvärdering och spridning av god praxis.

Genom att ställa upp **frivilliga nationella mål** kan medlemsstaterna inrikta sig på viktiga frågor och mäta sina framsteg. I detta sammanhang har de nationella ministrarna på EU-nivå vid flera tillfällen understrukit lämpligheten i att använda frivilliga kvalitativa och kvantitativa nationella mål på en rad områden som prioriteras i Europeiska stadgan för småföretagen (ett av dessa områden är utbildning för entreprenörskap)²⁶.

De indikatorer som utvecklades under den föregående projektfasen (*se rapporten från november 2002*) kan användas som generella mått på entreprenörskapsrelaterade aktiviteter. På grund av brister i datainsamlingen på nationell nivå måste de indikatorer som används för att fastställa nationella mål dock vara mindre ambitiösa och mer realistiska. Med hänsyn till de uppgifter som går att få fram i dag är det möjligt att använda **kvalitativa indikatorer** samt **delvis kvantitativa indikatorer** som mäter genomförandet av **enskilda, välkända program eller metoder** snarare än alla pågående entreprenörskapsaktiviteter.

Alla nationella experter är överens om att de nationella mål som skall ställas upp bör vara **olika för varje land**, eftersom såväl utbildningssystemen som de nationella prioriteringarna är olika. Därför föreslås att varje land självt ställer upp de mål som anses vara lämpliga och att kommissionen inskränker sig till att tillhandahålla tänkbara modeller som bygger på ett begränsat antal gemensamma indikatorer.

Expertgruppen har fastställt ett antal realistiska indikatorer som omedelbart kan användas för att ställa upp frivilliga nationella mål. För att använda dessa indikatorer krävs ingen fullständig utveckling av uppgiftsinsamlingen, vilket man ändå inte kan påräkna på kort sikt åtminstone inte på europeisk nivå.

I detta dokument föreslås således en **kort förteckning** över kvalitativa och kvantitativa indikatorer. Med de valda kvalitativa indikatorerna kan man övervaka om vissa viktiga förutsättningar har uppfyllts eller inte. Det är enkelt att bedöma dem och de behöver inte mätas. De kvantitativa indikatorerna är riktade och realistiska och grundar sig på välidentifierade program eller metoder.

Generellt sett ansågs att målen borde fastställas utifrån lämpliga och realistiska indikatorer som uppfyller tre kriterier. Indikatorerna bör vara

- 1) meningsfulla,
- 2) enkla att mäta och
- 3) bör mätas eller bedömas med jämna mellanrum.

I början kommer man att använda sig av uppgifter som redan finns eller som lätt kan erhållas. Detta bör ge de nationella myndigheterna en lämplig grund för deras åtaganden. Det föreslås att varje land utifrån de föreslagna indikatorerna väljer ett begränsat antal nyckelområden (två eller kanske tre) och ställer upp mål i förhållande till dessa.

²⁶ Rådets (konkurrenskraft) slutsatser av den 3 mars och Europeiska rådets vårmöte den 20-21 mars.

Följande förteckning över indikatorer har föreslagits av ett tekniskt organ, dvs. en grupp nationella experter som utsetts av regeringarna och samordnats av kommissionen, som ett incitament till att fastställa en metod för att mäta framstegen på nationell nivå i ett europeiskt perspektiv. De nationella myndigheterna får själva bestämma om de vill medverka i denna process.

Europeiska kommissionen föreslås tillhandahålla en ram för dessa aktiviteter, t.ex. i samband med den årliga rapporteringen om genomförandet av **Europeiska stadgan för småföretagen**, vilket sker i form av nationella rapporter och bilaterala möten mellan företrädare för kommissionen och nationella myndigheter för att övervaka de framsteg som görs av medlemsstater, anslutande länder, kandidatländer och Norge på stadgans olika områden (*se även avsnitt 6*).

- Några möjliga indikatorer

A. "Kvalitativa" indikatorer:

- 1) Senast ... (ÅR) kommer en högnivågrupp för samordning av utbildning i entreprenörskap att inrättas, bestående av företrädare från olika departement (ekonomi eller näringsliv, utbildning osv.) och ämbetsverk.
- 2) Senast (ÅR) kommer det att finnas en (av det behöriga departementet eller den behöriga myndigheten) godkänd definition av utbildning i entreprenörskap för användning på nationell nivå.
- 3) Senast (ÅR) kommer regeringen eller det behöriga departementet/departementen att anta en handlingsplan för att främja undervisning i entreprenörskap.
- 4) Senast (ÅR) kommer den nationella läroplanen att ge skolorna på låg- och mellanstadienivå möjlighet att erbjuda utbildning i entreprenörskap i bred bemärkelse²⁷ (som en del av läroplanen).
- 5) Senast (ÅR) kommer den nationella läroplanen att ge de allmänt inriktade skolorna på högstadie- och gymnasienivå möjlighet att erbjuda utbildning i entreprenörskap (som en del av läroplanen).
- 6) Senast (ÅR) kommer främjande av företagande eller entreprenörskap uttryckligen att erkännas som ett mål i den nationella läroplanen för låg- och mellanstadiet²⁸ (som genomgående tema eller som separat ämne).
- 7) Senast ... (ÅR) kommer främjande av företagande eller entreprenörskap uttryckligen att erkännas som ett mål i den nationella läroplanen för de allmänt inriktade skolorna på högstadie- och gymnasienivå (som genomgående tema eller som separat ämne).
- 8) Senast (ÅR) kommer entreprenörskap och/eller egenföretagande uttryckligen att erkännas som mål i de nationella läroplanerna för yrkesskolor, tekniska skolor

²⁷ Vad som menas med undervisning i entreprenörskap, särskilt på låg- och mellanstadienivå, anges i rapporten från november 2002 och sammanfattas i avsnitt 1 av detta dokument..

²⁸ Se föregående fotnot.

och handelsskolor på högstadie- och gymnasienivå (grundläggande yrkesutbildning).

- 9) Senast (ÅR) kommer offentligt stöd att finnas tillgängligt för de program och aktiviteter för entreprenörskap som drivs av välkända internationella nätverk och icke-statliga organisationer (som t.ex. bygger på miniföretag eller övningsföretag) och/eller ett avtal att ingås mellan den nationella förvaltningen och dessa organisationer i syfte att underlätta genomförandet av programmen.
- 10) Senast (ÅR) kommer det att finnas en övergripande handlingsplan eller ett program för fortbildning i entreprenörskap som är allmänt tillgängliga för lärare.
- 11) Senast (ÅR) kommer en permanent funktion eller struktur att skapas (på nationell nivå) för att övervaka befintliga initiativ och samla in information och uppgifter om utbildning i entreprenörskap.

B. "Kvantitativa" indikatorer:

- 1) Senast (ÅR) kommer $X\%$ av alla låg- och mellanstadieskolor att erbjuda minst ett program som kombinerar kreativitet, nyskapande och ett enkelt affärskoncept (t.ex. arbete med projekt och fallstudier, elever som säljer varor på skolmarknader, miniföretag, företagsspel osv.)
- 2) Senast (ÅR) kommer $X\%$ av alla låg- och mellanstadieskolor att erbjuda ett Junior Achievement-Young Enterprise-program (eller ett annat program som använder sig av liknande metoder).
- 3) Senast (ÅR) kommer $X\%$ av alla högstadie- och gymnasieskolor med allmän inriktning att erbjuda program som bygger på miniföretag och virtuella företag eller övningsföretag.
- 4) Senast (ÅR) kommer $X\%$ av alla elever på högstadie- och gymnasienivå att ha haft minst en erfarenhet under sin studietid av ett miniföretag, ett övningsföretag, ett virtuellt företag eller ett företagsspel.
- 5) Senast (ÅR) kommer $X\%$ av alla yrkesskolor, tekniska skolor och handelsskolor på högstadie- och gymnasienivå (grundläggande yrkesutbildning) att erbjuda eleverna kurser i hur man blir egenföretagare eller bildar ett eget företag.
- 6) Senast (ÅR) kommer årligen X (antal) lärare att delta i kurser i entreprenörskap som erbjuds av lärarhögskolor (grundläggande utbildning).
- 7) Senast (ÅR) kommer årligen X (antal) lärare att delta i fortbildningskurser i entreprenörskap (kompetensutveckling).

6. Att utarbeta en politik för utbildning i entreprenörskap: en metod för framtiden

Det övergripande syftet för Best-projekt är att uppmuntra medlemsstater och andra deltagarländer att ändra den förda politiken. Ett av metodens viktigaste kännetecken är att projekten drivs gemensamt av kommissionen och de berörda nationella förvaltningarna.

Vissa tecken tyder på att Best-projektet om utbildning för entreprenörskap som slutfördes i november 2002 liksom detta uppföljningsprojekt redan lyckats påverka utvecklingen på nationell nivå.

I **Österrike** följs detta arbete upp av en grupp experter från två departement (ekonomi och utbildning) och man räknar med att nya åtgärder kommer att vidtas på grundval av slutrapporten för projektet. I **Estland** har enligt uppgift detta europeiska initiativ redan givit goda resultat i form av ökad medvetenhet och ett större engagemang från myndigheternas sida för utbildning i entreprenörskap. I **Finland** används rapporten från november 2002 som ram för den styrgrupp som tillsatts av undervisningsministeriet. Vikten av det arbete som genomförs på europeisk nivå i samband med regeringens program för entreprenörskap har understrukits. I **Tyskland** finns det planer på att föreslå nya åtgärder vid konferensen med utbildningsministrarna i de 16 delstaterna. I **Nederländerna** tänker man i samband med nationella diskussioner och fora ge spridning åt den definition av utbildning i entreprenörskap som den europeiska expertgruppen har enats om. I **Norge** betraktas rapporten från november 2002 som ett referensdokument av den nationella arbetsgrupp för utbildning i entreprenörskap som tillsattes inom ramen för den nationella handlingsplanen för innovation. I **Sverige** bildades inom ramen för detta europeiska projekt en informell arbetsgrupp på nationell nivå med företrädare för olika departement och ämbetsverk.

Flera länder uppger att den definition av ”undervisning i entreprenörskap” som föreslagits i rapporten från november 2002 redan används eller skulle kunna användas som referens på nationell nivå och att man också tagit fasta på de föreslagna indikatorerna.

I regel har den verksamhet som genomförts inom ramen för detta projekt också lett till att ett antal regelbundna kontakter har upprättats eller vidareutvecklats mellan olika nationella förvaltningsorgan (i synnerhet mellan ekonomi- eller näringslivsdepartementen och utbildningsdepartementen).

På längre sikt kan ännu större effekter förväntas på den politiska utvecklingen på nationell, men också på regional nivå, bl.a. som en följd av slutsatserna från detta arbete.

6.1 Att skapa en bärkraftig process: Några instrument på europeisk nivå

- De konkreta målen för utbildningssystemen i Europa

Ett av särskilda målen för Europeiska rådet i Lissabon var att ställa upp framtidsmål för utbildningssystemen under de kommande tio åren. Europeiska rådet i Lissabon

fastställde också fem ”**nya grundläggande färdigheter**” för den kunskapsbaserade ekonomin. En av dessa är entreprenörskap.

I mars 2001 godkände Europeiska rådet i Stockholm tre strategiska mål uppdelade på **13 konkreta framtidsmål för utbildningssystemen**²⁹. ”Att utveckla företagandan” är ett av delmålen inom det strategiska målet ”att öppna utbildningssystemen mot världen”.

Mot denna bakgrund tillsatte kommissionens Generaldirektorat för utbildning och kultur tio arbetsgrupper bestående av företrädare för medlemsstaterna, anslutande länder och kandidatländer, EES-länder och intressegrupper.

Arbetsgruppen för grundläggande färdigheter, undervisning i främmande språk och entreprenörskap har entreprenörskap som en av sina tre arbetsuppgifter. Arbetsgruppen har fastställt åtta nyckelkompetensområden³⁰ som behövs i ett kunskapsbaserat samhälle och definierat de kunskaper, färdigheter och inställningar som krävs för vart och ett av dessa områden³¹.

När det gäller **entreprenörskap** har arbetsgruppen utgått från rapporten från november 2002 om utbildning för entreprenörskap³². På grundskolenivå undervisas entreprenörskap vanligtvis som ett ämnesövergripande tema och arbetsgruppen enades om rekommendationer till utbildningsministrarna både om detta och andra ämnesövergripande teman³³. Dessa rekommendationer kommer att tas med i kommissionens preliminära rapport³⁴ till Europeiska rådets vårmöte 2004 om framstegen när det gäller att uppnå målen för utbildningssystemen i Europa.

Eftersom entreprenörskap är ett nyckelkompetensområde kommer Generaldirektoratet för utbildning och kultur i samarbete med Generaldirektoratet för näringsliv att fortsätta arbetet. När det gäller att främja undervisning i entreprenörskap i skolorna vore det värdefullt att skaffa sig större kunskaper om framgångsrikt arbete med ämnesövergripande teman, samarbete mellan departement och utveckling av de egenskaper som ligger till grund för företagandan. Ett annat område för nära samarbete är utveckling av indikatorer för att mäta framstegen. För närvarande behöver de konkreta samarbetsformerna mellan båda generaldirektoraten dock läggas upp så att arbetet samordnas och sakkunskapen utnyttjas på bästa sätt.

En permanent mekanism för **övervakning av framsteg** på europeisk nivå skulle kunna samordnas av Generaldirektoratet för utbildning och kultur inom ramen för det pågående arbetet med de framtida målen för utbildningssystemen. Båda

²⁹ Detaljerad arbetsplan för att följa upp rapporten om utbildningssystemens framtida mål i Europa KOM(2001) 501 slutlig, se:

http://www.europa.eu.int/comm/education/doc/official/keydoc/keydoc_en.html

³⁰ Arbetsgruppen föredrar uttrycket ”nyckelkompetens”, som omfattar en kombination av färdigheter, kunskaper, anlag och attityder, framför uttrycket ”grundläggande färdigheter” som betraktas som ett snävare begrepp.

³¹ Nyckelkompetensområden i en kunskapsbaserad ekonomi: en första ansats till urval, definiering och beskrivning, Europeiska kommissionen, 27 mars 2002.

³² Best-projektet om utbildning för entreprenörskap, november 2002.

³³ Arbetsgruppens verksamhetsrapport offentliggjordes i november 2003.

³⁴ Meddelande från kommissionen ”Utbildning 2010”, KOM(2003) 685 slutlig, se http://europa.eu.int/comm/education/policies/2010/et_2010_en.html

generaldirektoraten bör delta i upprättandet av denna mekanism. Alla berörda deltagare skall få tillgång till och använda resultaten. En sådan mekanism skulle underlätta spridningen av relevanta erfarenheter och bästa praxis bland deltagarländerna.

Genom att entreprenörskap tas med i denna process och genom att Generaldirektoratet för utbildning och kultur samordnar det hela kommer de viktiga budskapen att nå fram till den högsta nivån på de nationella utbildningsdepartementen och det engagemang som krävs av utbildningsministrarna på EU-nivå kommer att säkerställas.

- Europeiska stadgan för småföretagen

Europeiska stadgan för småföretagen³⁵ godkändes av EU-ledarna vid Europeiska rådets möte i Feira den 19-20 juni 2000. I stadgan uppmanas medlemsstaterna och kommissionen att vidta åtgärder för att stödja och uppmuntra små företag på tio prioriterade områden. Ett av dessa är utbildning för entreprenörskap. Den första riktlinjen säger att ”*Europa kommer att stimulera företagandet och nya färdigheter från tidig ålder. Allmänna kunskaper om företag och entreprenörskap måste spridas på alla nivåer i skolan (...)*”.

Den 23 april 2002 undertecknade ministrarna och statssekreterarna för de 13 kandidatländerna den s.k. Mariborförklaringen i Slovenien genom vilken de stöder stadgans rekommendationer. Vid toppmötet i Thessaloniki i juni 2003 ställde sig också länderna i västra Balkan bakom stadgan. I dag deltar 34 länder³⁶ i stadgeprocessen.

Stadgan är ett viktigt instrument för att främja entreprenörskap och konkurrenskraft i Europa och har blivit en hörnsten i politiken för småföretag både på EU-nivå och på nationell nivå. Varje år lägger kommissionen fram en **rapport om genomförandet av stadgan**³⁷ inför rådets vårmöte. I detta sammanhang anordnas bilaterala möten mellan företrädare för kommissionen och de nationella förvaltningarna för att övervaka de deltagande ländernas framsteg på de olika områdena. Dessutom skickar dessa länder skriftliga rapporter till kommissionen. Varje år ges prioritet till ett begränsat antal områden som analyseras djupare i rapporten, men samtliga tio områden behandlas.

Resultaten av de Best-projekt som samordnats av kommissionen såsom utbildning för entreprenörskap kommer i framtiden att behöva integreras ännu mer i denna process.

För att säkerställa kontinuitet i det pågående arbetet med utbildning i entreprenörskap och samstämmighet med dess slutsatser bör bilaterala möten och rapporter rörande genomförande av stadgan i framtiden grundas på resultaten av detta projekt, särskilt dess slutsatser och rekommendationer. Dessutom skulle specifika indikatorer som föreslås i detta dokument kunna användas för att sätta upp nationella mål. Stadgeprocessen skulle kunna vara den rätta ramen för att övervaka framstegen mot dessa mål. Några av de grundläggande kvalitativa indikatorer som föreslås (t.ex. om

³⁵ http://europa.eu.int/comm/enterprise/enterprise_policy/charter/index.htm

³⁶ De 15 nuvarande medlemsstaterna, de 10 anslutande länderna, 3 kandidatländer, 5 länder på västra Balkan samt Norge.

³⁷ För 2004 offentliggjordes separata rapporter för de anslutande länderna och kandidatländerna och för länderna på västra Balkan.

samarbete mellan olika avdelningar inom den offentliga förvaltningen) skulle kunna antas som lämpliga indikatorer för samtliga länders framsteg på detta område åtminstone på policynivå. Syftet med dessa indikatorer är i själva verket att bedöma om viktiga förutsättningar för främjande av utbildning i entreprenörskap på nationell nivå skapats eller inte.

De nationella medlemmarna av expertgruppen rörande utbildning för entreprenörskap bör informeras om tidpunkten för kommande bilaterala möten och delta aktivt i förberedelserna för dessa möten. Hur detta skall gå till i praktiken bör dock avgöras av de nationella myndigheterna.

På europeisk nivå är det viktigt att **utvecklingen redovisas och utvärderas** en gång om året och att mer ingående bedömningar görs vartannat eller vart tredje år (dvs. när området för utbildning för entreprenörskap görs till ett av de prioriterade områdena i rapporten om genomförandet av stadgan). Därigenom kommer nationella förvaltningar och andra aktörer att uppmuntras till att inrikta sig på valda nyckelfrågor och att genomföra nödvändiga undersökningar.

- Grönboken om entreprenörskap och handlingsplanen

I januari 2003 lade Europeiska kommissionen fram grönboken om entreprenörskap i Europa³⁸ för att väcka en så bred debatt som möjligt bland alla intressenter om den framtida politiska dagordningen för entreprenörskap.

Debattinlägg gjordes av offentliga myndigheter på nationell, regional och lokal nivå, näringslivsorganisationer, organisationer för företagsstöd, privatpersoner samt universitet och den akademiska världen³⁹. De viktigaste synpunkterna i dessa inlägg har sammanfattats i en rapport och varit ett viktigt inslag vid utarbetandet av handlingsplanen för entreprenörskap.

Handlingsplanen för entreprenörskap⁴⁰ antogs av kommissionen i februari 2004 och kommer att diskuteras av rådet under det irländska ordförandeskapet⁴¹.

För kommissionen innebär handlingsplanen en fortsättning på ett antal pågående initiativ på områden som utbildning. I dokumentet sätts fem strategiska politikområden i fokus. Ett av dessa är "Främja de tänkesätt som krävs för företagande bland unga människor". Handlingsplanen bygger på en förstärkt tillämpning av den öppna samordningsmetoden när det gäller entreprenörskap. Kommissionen bör följa upp medlemsstaternas framsteg, särskilt genom att använda redan befintliga instrument som rapporten om genomförandet av **Europeiska stadgan för småföretagen**. Rapporten skulle kunna anpassas för detta ändamål och användas som en mekanism för fortlöpande övervakning av framsteg.

För att säkerställa verkliga framsteg mot ett samhälle med stark företaganda föreslås i handlingsplanen att kommissionen och medlemsstaterna vidtar ett antal övergripande åtgärder för att skapa en bärande ram för en entreprenörskapspolitik. Dessa åtgärder kan bestå i regelbundna framstegsrapporter, mekanismer för en

³⁸ KOM(2003) 27 slutlig, Europeiska kommissionen, 21.1.2003.

³⁹ Inläggen finns på webbplatsen Europa:

http://europa.eu.int/comm/enterprise/entreprenörskap/green_paper/index.htm

⁴⁰ Handlingsplan: *En europeiska dagordning för entreprenörskap*, Europeiska kommissionen, KOM (2004) 70 slutlig, 11.2.2004.

⁴¹ Rådet (konkurrenskraft) den 11 mars och Europeiska rådet den 25-26 mars 2004

övergripande ansats till entreprenörskapspolitik och metoder för att integrera resultaten från europeiska utbytesprojekt. Uppföljningen av handlingsplanen kommer därför att ingå i den ovan nämnda rapporteringsprocessen för stadgan.

6.2 Politiskt engagemang och framtidsperspektiv på nationell nivå

I avsnitt 3 nämndes redan ett antal politiska initiativ. I det följande ges en kort beskrivning av den allra senaste utveckling på nationell nivå som visar tendenserna och framtidsperspektiven för den nationella politiken.

I **Österrike** råder ett väletablerat samarbete mellan ekonomi- och utbildningsdepartementen liksom med arbetsmarknadens parter. Detta samarbete kan mycket väl vidareutvecklas när detta projekt avslutats.

I **Tjeckien** har industri- och handelsdepartementet tagit initiativ till en ökad inblandning av departementet för utbildning, ungdom och idrott i arbetet med att främja utbildning i entreprenörskap.

I **Frankrike** undertecknade statssekreteraren för små och medelstora företag och utbildningsministern i mars 2003 ett avtalsprotokoll med syfte att förbättra lärarnas, elevernas och de studerandes företagskunskaper och utveckla företagandet bland unga människor genom en rad olika åtgärder.

I **Tyskland** sammanträffar delstatsministrarna för utbildning regelbundet inom ramen för konferensen för utbildningsministrarna. Det finns planer på att lägga fram nya åtgärdsförslag för konferensen i samarbete med andra ministerier. Dessutom har en expertkommitté bildats, bestående av sakkunniga från ministerierna för ekonomi och utbildning i varje delstat, för att undersöka på vilka sätt en mer ingående ekonomisk utbildning kan kopplas till de befintliga läroplanerna. Kommittén har nu utarbetat icke-tvingande rekommendationer för läroplanen. Entreprenörskap framhålls som en alternativ karriärmöjlighet och arbete med miniföretag rekommenderas som en lämplig metod för att skaffa sig nyckelkompetens och insikter inom ekonomi.

I **Estland** satsar ekonomidepartementet på att höja nivån på utbildning i entreprenörskap. I detta syfte har en arbetsgrupp med företrädare från olika departement tillsatts. Stiftelsen för reformen av yrkesutbildningen, ett ämbetsverk som lyder under utbildningsdepartementet, har inlett ett projekt för att införa entreprenörskap i yrkesutbildningssystemet. Fem skolor valdes ut för försöksverksamheten. Tanken är att efter försöksverksamheten främja utbildning i entreprenörskap inom hela yrkesutbildningssystemet.

I **Finland** kommer enligt den nya regeringens program entreprenörskap att främjas på olika utbildningsområden. I augusti 2002 tillsatte undervisningsdepartementet en styrgrupp för att utveckla och samordna entreprenörskap på olika utbildningsnivåer. Gruppen består av 17 medlemmar från olika departement, organisationer och utbildningsmyndigheter och kommer att inrikta sig på tre frågor: att stärka regionala nätverk, producera material för undervisning i entreprenörskap och öka informationen om entreprenörskap genom fortbildning och kontakter med företag och näringsliv.

I **Island** planerar den nya regeringen att från och med 2004 börja vidta åtgärder på detta område.

I **Irland** har departementet för företag, handel och sysselsättning visat ett starkt engagemang. I nästa steg kommer man att ta upp en diskussion med utbildnings- och vetenskapsdepartementet om förutsättningarna för att utveckla den nödvändiga ramen.

I **Italien** är kontakter med arbetslivet grunden för reformen av utbildningssystemet, även om entreprenörskap och egenföretagande inte uttryckligen nämns som mål.

I **Lettland** inledde ekonomidepartementet nyligen ett program för innovation i vilket ett av områdena är utbildning i entreprenörskap.

I **Litauen** räknar man med framsteg inom ramen för utbildningsdepartementets långsiktiga strategi för ekonomisk utbildning. Detta förväntas ske med inblandning av andra ministerier. En handlingsplan antogs hösten 2003.

I **Norge** genomförs en stor satsning med den pågående handlingsplanen för innovation med inblandning av fem departement/ministerier.

I **Polen** är entreprenörskap i dag ett av utbildningsdepartementets prioriterade områden.

I **Portugal** arbetar ekonomi- och utbildningsdepartementen för närvarande med att utforma olika sätt att främja utbildning i entreprenörskap.

I **Slovenien** finns det planer på att införa utbildning i entreprenörskap som ett centralt ämne i systemet för yrkesutbildning.

I **Spanien** kommer den nya läroplanen för grundskole- och gymnasienivån, inbegripet undervisning i entreprenörskap, att börja genomföras från och med läsåret 2004/2005.

I **Sverige** kommer en strategi för att förbättra innovationsklimatet att presenteras våren 2004. Samarbetet mellan företag, läroanstalter och samhället måste vidareutvecklas och främjande av entreprenörskap kommer att bli ett av de prioriterade områdena i denna strategi.

I **Förenade kungariket** visar utvecklingen och publikationen av ”*Enterprising Education*” att det redan finns ett åtagande i Nordirland om att främja en större integration mellan entreprenörskap och utbildning. I England har regeringen godkänt rekommendationerna i Davies-rapporten och antagit en plan för att se till att varje elev vid 15 års ålder senast 2006 skall få fem dagar utbildning i entreprenörskap. I Skottland har myndigheterna i sin reaktion (mars 2003) på rapporten ”*Determined to Succeed*” som publicerades 2002 åtagit sig att göra ändringar i utbudet av undervisning i entreprenörskap

Slutsatser

Den senaste utvecklingen på nationell nivå har oftast tagit sig uttryck i skapandet av **regelbundna kontakter inom förvaltningen**, särskilt mellan ekonomi- eller industridepartementen och utbildningsdepartementen och med andra avdelningar eller ämbetsverk.

I en del fall har detta inneburit att man inrättat arbetsgrupper med företrädare för olika avdelningar som arbetar med att främja utbildning i entreprenörskap.

Detta borde anses vara en nödvändig förutsättning för en allmän strategi, eftersom utbildning i entreprenörskap är en övergripande fråga som berör minst två departement inom den nationella (eller regionala) förvaltningen.

I vissa fall initierar regeringen, ofta som en vidareutveckling av detta första steg, en **handlingsplan** för utbildning i entreprenörskap (ibland som ett inslag i en vidare strategi för entreprenörskap eller innovation). Det är mycket viktigt att man antar en samordnad strategi på detta område, eftersom utbildning i entreprenörskap inte enbart förutsätter inblandning av olika sektorer av den offentliga förvaltningen, utan också av andra aktörer som skolor, lärare, privata partner och företag osv. För att engagera alla relevanta aktörer krävs det en övergripande plan. Det finns några exempel på ett sådant tillvägagångssätt (t.ex. i **Finland, Norge och Förenade kungariket**) som kunde spridas till andra länder där denna process ännu inte inletts eller endast befinner sig i inledningsfasen.

Nästa steg är naturligtvis att vidta **konkreta åtgärder** från att ändra den nationella läroplanen till att tillhandahålla incitament och underlätta antagande av program. Rent allmänt är stödåtgärder för skolor och lärare fortfarande otillräckliga och på nationell nivå erkänns detta också i det flesta fall.

Befintliga **internationella nätverk och program**, särskilt väletablerade program som Junior Achievement, Young Enterprise, Practice Firms och andra utgör en stor potential, som borde utnyttjas mer av utbildningsmyndigheterna. I vissa länder (särskilt de anslutande länderna och kandidatländerna i Central och Östeuropa) är dessa program det viktigaste för att inte säga det enda initiativ som för närvarande genomförs i större skala. I vissa fall ger utbildningsmyndigheterna stöd till utvecklingen av sådana program. Betydelsen av dessa program bör erkännas i större omfattning. Vissa siffror kan förklara hur dessa aktiviteter kan bidra till att införa utbildning i entreprenörskap i skolorna. I **Förenade kungariket** driver eleverna varje år 3 500 miniföretag inom ramen för Young Enterprise. I **Estland** arbetar hälften av skolorna på låg- och mellanstadiet med ett Junior Achievement-program.

6.3 En möjlig metod för framtiden

De nationella myndigheterna bör upprätta ett välstrukturerat **samarbete mellan olika departement** och avdelningar (särskilt ekonomi/näringsliv och utbildning) när detta inte redan finns.

Även om ett sådant initiativ kan tas av ekonomi- eller näringslivsdepartementet är det viktigt för att en strategi eller en verksamhet skall kunna genomföras med framgång att utbildningsdepartementet är fullständigt involverat, eftersom frågan i första hand gäller de nationella utbildningssystemen.

De berörda departementen behöver eventuellt först anordna ett inbördes och förberedande möte för att diskutera det bästa tillvägagångssättet och förutsättningarna för att utveckla den nödvändiga ramen eller strukturen. Förfarandet kan leda till att man inrättar permanenta interna arbetsgrupper för att gå igenom befintliga åtgärder och program, kartlägga behov och tänkbara utvecklingsmöjligheter, fastställa syften och mål, bidra till att skapa en politisk ram och initiera särskilda åtgärder.

I detta sammanhang bör man utnyttja den ram som skapats på europeisk nivå genom Best-projektet under samordning av kommissionen, samt uppföljningsarbetet till detta. Förfarandet gör det möjligt att hämta inspiration från strategier och åtgärder som antagits av andra länder och att använda ett antal enhetliga kriterier, bl.a. med avseende på definitionen av undervisning i entreprenörskap och allmänna indikatorer för datainsamling.

En översyn av läroplanen kommer ibland att vara nödvändig men inte tillräcklig. **Incitament** för att föra in begreppet entreprenörskap i undervisningsutbudet kommer att behövas. Det kan röra sig om finansiering av pilotprojekt i skolorna, främjande av förbindelserna mellan skolor och företag, tillhandahållande av lektionsmaterial, stöd till specifika organisationer eller program, åtgärder för att höja medvetenheten eller sprida god praxis. Särskild uppmärksamhet kommer att ägnas lärarnas motivation och utbudet av särskild lärarutbildning. Det är viktigt att hela skolan engagerar sig för entreprenörskap.

Åtgärder för att **höja medvetenheten** och sprida exempel på god praxis kommer att behövas särskilt på låg- och mellanstadienivå, eftersom innebörden och betydelsen av att redan från tidig ålder utveckla entreprenörsegenskaper i vid bemärkelse i de flesta fall ännu inte trängt igenom vare sig i den offentliga förvaltningen eller i skolorna. Genom spridningen av exempel på god praxis som redan finns i Europa, där t.ex. kreativitet och nytänkande kombineras med ett enkelt affärskoncept, kommer man att kunna visa vad som kan åstadkommas på denna utbildningsnivå och bidra till att motivera offentliga myndigheter, skolor, lärare och föräldrar.

Befintliga **icke-statliga organisationer** som redan arbetar i hela Europa med att främja entreprenörskapsprogram i skolorna och dessa organisationers potential kommer att utnyttjas till fullo. Deras bidrag till att främja företagandet bland ungdomar kommer att erkännas. Stödåtgärder kan övervägas för att underlätta genomförandet av dessa program och bättre integrera dem i läroplanerna.

Inte minst kommer man att fortsätta att främja genomförandet av program som bygger på att eleverna driver **miniföretag** och **övningsföretag** eller **virtuella företag**, bl.a. genom ökat stöd och erkännande från den offentliga sektorn sida.

Kommissionen kommer att ge alla dessa initiativ en **uropeisk referenspunkt**, samordna ansträngningarna, föreslå möjliga strategier och gemensamma mål, underlätta utbytet av erfarenheter och god praxis. Den kommer att tillhandahålla ett institutionellt system för att övervaka framstegen på nationell och europeisk nivå genom vidareutveckling av befintliga instrument.

Så kommer t.ex. en årlig genomgång av åtgärderna att göras inom ramen för rapporten om genomförandet av **Europeiska stadgan för småföretagen**. Bilateral möten organiseras varje år mellan företrädare för kommissionen och de nationella förvaltningarna för att övervaka de framsteg som de deltagande länder gör på stadgans olika delområden. Dessutom läggs skriftliga nationella rapporter fram för kommissionen. I samband med denna permanenta övervakning bör resultaten av detta arbete utnyttjas. Bilateral möten och rapporter bör dra fördel av de analyser och slutsatser som presenteras i detta dokument.

Kommissionen kan visserligen definiera och föreslå gemensamma mål, men specifika **mål** och delmål på detta område bör ställas upp på nationell nivå, eftersom utbildningssystemen är olika och behoven och prioriteringarna varierar från ett land till ett annat.

De nationella förvaltningarna uppmuntras därför att välja några av de indikatorer som föreslås i detta dokument för att mäta sina framsteg och ställa upp ett begränsat antal mål i förhållande till dessa som skall uppnås på frivillig väg. Dessa mål kan vara ett värdefullt riktmärke för att mäta framsteg. De föreslagna indikatorerna kanske inte är helt tillfredsställande, eftersom de har fastställts mot bakgrund av den begränsade mängden tillgängliga kvantitativa uppgifter, men de kan ses över i ett senare

utvecklingsskede. Framstegen i att uppnå målen kan t.ex. övervakas inom ramen för rapporteringen om Europeiska stadgan för småföretagen. Vissa av de **kvalitativa indikatorer** eller **särskilda rekommendationer** som föreslås i denna rapport skulle på så sätt kunna tillämpas generellt för att övervaka framstegen i alla länder, eftersom de helt enkelt innebär att man kontrollerar huruvida vissa förutsättningar har skapats eller inte.

Som ett inslag i en parallell process på europeisk nivå kommer de viktigaste slutsatserna i detta dokument att beaktas inom de pågående aktiviteter som samordnas av Generaldirektoratet för utbildning och kultur inom ramen för **framtidsmålen för utbildningssystemen** ("Utbildning 2010") och således nå fram till de nationella utbildningsdepartementen. Genom tätare kontakter och ett välstrukturerat samarbete på detta område mellan de olika avdelningarna och departementen (t.ex. ekonomi/näringsliv och utbildning) kommer man att se till att dessa två europeiska initiativ utvecklas i samma riktning på nationell nivå och att reaktionerna blir samstämmiga.

På europeisk nivå bör denna process även knytas till utvärderingen av de nationella handlingsplanerna för sysselsättning (sysselsättningsstrategin). Det kommer att vara kommissionens ansvar att undersöka möjligheterna till samverkans effekter och att samordna arbetet mellan dess olika avdelningar.

Samtidigt bör **insamlingen av uppgifter** på detta område vidareutvecklas (*se nästa avsnitt*).

Om den övergripande process och de särskilda initiativ som nyss beskrivits verkligen genomförs kan fördelarna på medellång och lång sikt bli betydande.

I **handlingsplanen för entreprenörskap** (som antogs som en uppföljning av grönboken) betonas återigen hur viktigt det är att främja undervisning i entreprenörskap på alla nivåer samtidigt som frågan åter ställs i ett europeiskt perspektiv. I handlingsplanen manas till ett fortsatt engagemang i främjandet av entreprenörskap och föreslås en rad åtgärder med särskild inriktning på fem strategiska nyckelområden, varav ett är att "främja de tänkesätt som krävs för företagande bland unga människor".

Vid behov skulle kommissionen **om tre år** kunna starta ett **nytt särskilt initiativ** för utbildning för entreprenörskap för att utvärdera de framsteg som gjorts på nationell och europeisk nivå efter denna undersökning.

Mer konkreta **rekommendationer** om vilka åtgärder som bör vidtas på alla nivåer finns i *avsnitt 7*.

- Insamling av uppgifter

De deltagande länderna bör öka sina insatser för att samla in **kvalitativ** information om befintliga aktiviteter och program samt för att sprida erfarenheter och god praxis. Även insamlingen av **kvantitativa** uppgifter behöver utvecklas steg för steg. Man bör därvid välja den metod som är bäst anpassad till de olika nationella utbildningssystemen och inte belasta skolorna alltför mycket.

För att påbörja processen bör följande steg vidtas:

- Möte mellan alla berörda parter, däribland företrädare för ekonomi- eller näringslivsdepartementen, utbildningsdepartementen och andra berörda organ.

- Fastställande av en ram för insamling av kvantitativa uppgifter, vilket innebär följande:
 - Att definiera vilka uppgifter som skall samlas in.
 - Att fastställa insamlingsfrekvensen.
 - Att utveckla den infrastruktur som krävs för datainsamlingen.
 - Att fastställa och tillhandahålla de finansiella medel/resurser som krävs för datainsamlingen.
 - Att fastställa vem som skall svara för insamling och analys av sådana uppgifter.

I slutet av denna process bör det inrättas en permanent funktion eller struktur (observationsorgan, kommission osv.) på nationell nivå som skall samordna insamlingen av (kvalitativa och kvantitativa) uppgifter om entreprenörskapsaktiviteter i skolorna. På längre sikt skulle dessa nationella organ eller kontor kunna knytas till och bli en del av ett **uropeiskt observationsorgan**, som skulle få till uppgift att säkerställa konsekvens i insamlingen och tolkningen av uppgifterna och integrera all tillgänglig information i en europeisk ram.

På kort sikt, dvs. innan datainsamlingen blir mer omfattande, bör övervakningen av framstegen grundas på viktiga kvalitativa indikatorer och partiella kvantitativa indikatorer som mäter genomförandet av några väldefinierade eller definierbara program (se *avsnitt 5*).

7. Slutsatser och rekommendationer för framtida insatser på detta område

Några viktiga slutsatser

- Att omsätta politiska åtaganden till konkreta åtgärder förutsätter ett väl strukturerat **samarbete mellan olika departement** inom den nationella förvaltningen (särskilt ekonomi- eller näringsdepartementen och utbildningsdepartementen), något som i de flesta länder verkar vara **obefintligt** eller **ännu inte tillräckligt utvecklat**.
- Det första steget mot en övergripande och sammanhängande politik består vanligtvis i att man tillsätter en departementsövergripande kommitté eller arbetsgrupp på hög nivå för utbildning i entreprenörskap. Det andra steget är att sätta igång en särskild **strategi** eller **handlingsplan**.
- Även om konceptet utbildning i entreprenörskap till viss grad är allmänt accepterat (åtminstone i teorin) när det gäller högstadie- och gymnasienivån är detta ännu inte fallet för **låg- och mellanstadiet**⁴². Det krävs **medvetandehöjande** kampanjer och aktiviteter: det är nödvändigt att klargöra vad undervisning i entreprenörskap innebär på denna utbildningsnivå och att ge **konkreta exempel**.
- I ett antal länder (särskilt de anslutande länderna och kandidatländerna i Central- och Östeuropa) **har organisationer utanför skolsystemet** med stöd av privata partner och i vissa fall av offentliga myndigheter **gått i spetsen** när det gäller att främja undervisning i entreprenörskap inom utbildningssystemen.
- I de flesta länder har **den nationella läroplanen** ett brett mål och det finns – åtminstone teoretiskt – **utrymme** för utveckling av entreprenörsaktiviteter. Detta är dock i regel **varken ett krav eller något som aktivt främjas**.
- Att **se över den nationella läroplanen** kan visserligen vara en nödvändig åtgärd, men den kommer således inte att vara tillräcklig om den inte kompletteras med **stödåtgärder** och ett **aktivt främjande** av entreprenörskap, på initiativ eller under medverkan av nationella och regionala myndigheter, för att konkret motivera och övertyga skolor och lärare att satsa på dessa aktiviteter.
- På europeisk nivå förefaller konkreta **åtgärder för att stödja och främja** entreprenörskap med inriktning på utbildningssystemen (och även andra relevanta aktörer) fortfarande vara ganska **begränsade**, även om vissa initiativ tagits i ett antal länder.
- Undersökningen visar att det finns **olika sätt att gå vidare** på detta område. Ett allmänt förekommande initiativ är att **se över läroplanen** (men endast i ett fåtal fall på samtliga utbildningsnivåer). **Att sprida god praxis** är också en rekommenderad strategi som dock än så länge inte genomförts i större

⁴² Det bör än en gång påpekas vad gäller utbildningen på låg- och mellanstadienivå att den definition av entreprenörskap som expertgruppen enades om och som används i denna rapport är bred och bl.a. omfattar utvecklingen av personliga egenskaper som kreativitet, initiativförmåga osv. Jfr den definition av utbildning i entreprenörskap, särskilt på låg- och mellanstadienivå, som ges i rapporten från november 2002 och som sammanfattas i avsnitt 1 i detta dokument.

utsträckning. I vissa länder har **stimulansåtgärder** utvecklats. Åtgärderna för att utveckla **läromedel** och erbjuda **lärarutbildning** är otillräckliga.

- Befintliga **internationella och europeiska nätverk och program**, som har till uppgift att främja utbildning i entreprenörskap, i regel genom partnerskap med näringslivet, utgör en potential som **inte utnyttjas till fullo** av utbildningssystemen. Dessa program erbjuder välbeprövade modeller som lätt kan anpassas till lokala förutsättningar.
- Bortsett från några få undantag kan man på kort sikt inte förvänta sig **någon större utveckling** – åtminstone inte när det gäller initiativ från nationella myndigheter – inom viktiga områden som entreprenörskapsaktiviteter på **låg- och mellanstadiet**, specifik **lärarutbildning** och insamling av **kvantitativa uppgifter**.
- Ett stort hinder när det gäller att genomföra dessa program och aktiviteter i större skala är att **lärarna inte får tillräckligt med utbildning** i hur de skall väcka elevernas intresse för grundtanken med entreprenörskap och att det **saknas systematiska planer** för att avhjälpa detta.
- På kort sikt kommer man inte att förfoga över heltäckande kvantitativa uppgifter om utbildning i entreprenörskap. För att kontrollera framstegen kommer man därför att vara hänvisad till **kvalitativa indikatorer** samt **kvantitativa indikatorer** som gäller ett begränsat antal **specifika och väldokumenterade program eller metoder**.
- Att fastställa **konkreta mål** – som skall uppnås på frivillig väg och i ett europeiskt sammanhang – kan vara värdefullt för att **uppnå framgång**. Alla länder bör dock inte ha samma kvantitativa mål, eftersom strukturen på deras utbildningssystem är olika liksom de aktuella förhållandena och prioriteringarna. Varje land bör ställa upp sina egna **individuella** mål för utbildning i entreprenörskap och övervaka sina framsteg som en del av en europeisk process.
- Det finns slutligen många **goda exempel** på politiska åtgärder eller lovande initiativ för att främja utbildning i entreprenörskap på alla områden och i olika länder **över hela Europa** som presenteras i denna rapport. Den stora utmaningen ligger i att sprida dessa goda exempel. Nationella och lokala myndigheter, läroanstalter och andra berörda organisationer och aktörer kan **dra lärdom av varandras bästa praxis** eller låta sig inspireras av dessa.

Rekommendationer för framtida åtgärder

Rekommendationer till de nationella (eller i förekommande fall regionala) myndigheterna:

- 1) Att förbättra **samarbetet** mellan olika departement inom den offentliga förvaltningen som behöver vara delaktiga i främjandet av utbildning i entreprenörskap, t.ex. näringslivs- eller ekonomidepartementet och utbildningsdepartementet. Detta samarbete bör leda till inrättandet av departementsöverskridande arbetsgrupper som arbetar särskilt med denna fråga.

- 2) Att anta en **definition** för utbildning i **entreprenörskap** avsedd att användas som referens för aktiviteter som skall utvecklas på nationell nivå och för datainsamling. Denna definition bör vara förenlig med den som antogs av experterna på europeisk nivå⁴³.
- 3) Att på grundval av det samarbete som etablerats mellan olika departement initiera en **nationell strategi** eller **handlingsplan** för utbildning i entreprenörskap för att ge den nödvändiga impulsen, men också för att få en enhetlig helhetssyn på denna fråga som är av övergripande karaktär.
- 4) Att skapa en departementsövergripande funktion eller struktur (observationsorgan, kommitté osv.) som är ansvarig för att påskynda – och samordna – **insamlingen av uppgifter** på nationell nivå. Målet bör vara att gradvis utveckla insamlingen av kvantitativa uppgifter om program och aktiviteter inom entreprenörskap, att intensifiera insamlingen av information om pedagogiska verktyg och metoder och att sprida god praxis.
- 5) Att komplettera införandet av entreprenörskap i den nationella läroplanen med **stödåtgärder** riktade till skolor och lärare för att konkret bidra till genomförandet av programmen. Bland sådana åtgärder kan nämnas finansiering av pilotprojekt i skolor, utbildning och motivation av lärare, tillhandahållande av undervisningsmaterial, uppmuntran till kontakter mellan skolor och företag, stöd till organisationer som främjar entreprenörskapsprogram, medvetandehöjande åtgärder och spridning av god praxis.
- 6) Att ägna särskild uppmärksamhet åt att införa konkreta system och initiativ för att öka **lärarnas** möjligheter att få **utbildning** i entreprenörskap, bl.a. i form av praktisk erfarenhet genom direktkontakter med företag.
- 7) Att utforma nya och innovativa sätt att främja **offentlig-privata partnerskap** och ge spridning åt positiva erfarenheter. Att avsätta resurser som kan motsvaras av satsningar från privat sida så att initiativ från offentligt håll kan fungera som en katalysator för privata aktörers deltagande i utbildningen.
- 8) Att öka användningen av program som bygger på praktisk erfarenhet t.ex. genom att elever driver miniföretag eller virtuella företag. Ett sätt att uppnå detta är att ge finansiellt eller annat stöd till **europeiska eller internationella nätverk** och **icke-statliga organisationer** som redan arbetar med sådana program i Europa.
- 9) Att använda några av de föreslagna indikatorerna (*avsnitt 5*) och fastställa ett visst antal kvalitativa och kvantitativa **mål** – som skall nås på frivillig väg – för att göra det lättare att uppnå konkreta och mätbara mål.
- 10) **Regionala och lokala myndigheter** uppmanas att ta på sig en viktig roll när det gäller att främja utbildning i entreprenörskap i det lokala samhället genom att utveckla en samstämd strategi inriktad på skolor, lokala företag och alla berörda

⁴³ Avsnitt 1 i detta dokument. Den fullständiga definition som antagits av experterna finns i expertgruppens rapport från november 2002:
http://europa.eu.int/comm/enterprise/entreprenörskap/support_measures/training_education/index.htm

organisationer, och genom att bl.a. anpassa läroplanen (när detta ingår i deras kompetensområde) och stödja utvecklingen av program.

Rekommendationer till de nationella eller regionala myndigheterna och Europeiska kommissionen:

- 11) **Att öka medvetenheten** inom den offentliga förvaltningen och skolorna om vikten av att utveckla entreprenörsegenskaper redan på **låg- och mellanstadienivå**. Att sprida exempel på god praxis för att visa vad som kan uppnås på denna utbildningsnivå och skapa motivation hos offentliga myndigheter, skolor, lärare och även föräldrar.
- 12) **Att öka medvetenheten inom utbildningsavdelningarna** på alla förvaltningsnivåer om vikten av entreprenörskap som en ny grundläggande färdighet och inte enbart som ett sätt att skapa fler företag – och således ekonomisk tillväxt och nya arbeten – utan också som ett sätt att stimulera utvecklingen av personliga egenskaper som kommer att hjälpa individen att förverkliga sig själv. Särskild uppmärksamhet bör ägnas åt lärarnas behov av utbildning och åt att sprida kunskap om undervisningsmetoder med användning av elevföretag eller virtuella företag.
- 13) Att intensifiera **spridningen av god praxis**, både på nationell och på europeisk nivå, och **informationsutbytet** mellan offentliga myndigheter i medlemsstaterna, EFTA/EES-länderna, de anslutande länderna och kandidatländerna.

Rekommendationer till läroanstalter och skolor:

- 14) Att uppmuntra **skolorna på alla nivåer**, från och med rektorer och skolledning, till att erkänna vikten av att sprida företaggaranda bland unga människor och bl.a. utveckla personliga egenskaper som kreativitet och initiativförmåga, engagera sig för detta nya synsätt på undervisningen, hjälpa lärarna att förverkliga det och inrätta en central struktur för att samordna dessa aktiviteter. På så sätt kommer skolorna att förbättra profilen på sitt pedagogiska utbud, tillhandahålla ny grundkompetens som är mycket värdefull för vårt samhälle och erbjuda ungdomarna en bättre och mer komplett yrkesvägledning.
- 15) Att uppmana **lärarhögskolor** att öka sitt utbud av tillvalsämnen om entreprenörskap för blivande lärare.

Rekommendationer till näringslivet och icke-statliga organisationer:

- 16) **Privata aktörer** (näringslivsorganisationer, företag, entreprenörer, företagskonsulter osv.) uppmuntras att i högre grad engagera sig i utbildningsprogram både genom sponsring och finansiering av specifika initiativ och genom att direkt delta i undervisningen (t.ex. som handledare eller mentor). Företagen bör se detta deltagande som en långsiktig investering och som en del av företagets sociala ansvar.
- 17) Internationella och nationella **nätverk** liksom **icke-statliga organisationer** bör fortsätta sina ansträngningar för att främja undervisning i entreprenörskap i

utbildningssystemen. De uppmanas särskilt till att öka antalet skolor och elever som deltar i deras program, engagera privata partner och sponsorer, söka erkännande och stöd hos utbildningsmyndigheter, sprida information om sin verksamhet och om god praxis samt satsa mer på utvärderingen av programmen.

18) Näringslivsorganisationer och handelskamrar uppmanas att ta initiativ på detta område och driva på den **politiska utvecklingen** inom entreprenörskap och företagsutbildning som regeringens samarbetsparter vid utformningen av policyåtgärder på nationell och lokal nivå.

Rekommendationer till Europeiska kommissionen:

19) Att tillhandahålla en **europaisk ram** för de initiativ som kommer att tas på detta område, samordna insatserna och föreslå möjliga strategier och mål, underlätta utbyte av erfarenheter och god praxis.

20) Att använda och vidareutveckla befintliga instrument för att erbjuda en bärkraftig och permanent **mekanism för övervakning av framsteg** på nationell och europeisk nivå, grundad på nationella bidrag och uppgifter.

21) Att intensifiera ansträngningarna att **stärka samverkans effekterna** mellan olika europeiska instrument och program (inkl. användningen av EU-medel och EU-bidrag) och mellan olika avdelningar när det gäller att främja en företagarkultur (i synnerhet generaldirektoraten för näringsliv, utbildning och kultur, sysselsättning och socialpolitik, regionalpolitik och forskning).